Slovenská reč — jazykovedný časopis pre školu a prax. Vychodí mesačne okrem hlavných prázdnin. — Vydáva nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied starostlivosťou Ústavu slovenského jazyka. — Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. — Zodpovedný zástupca: Dr. Štefan Peciar. — Predplatné na XVIII. ročník Kčs 85.—, jednotlivé čísla po Kčs 8.50. — Účet Štátnej banky československej č. S 13635. — Príspevky a recenzné výtlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Rukopisy sa nevracajú. — Tlačia ST, n. p., Martin.

OBSAH

Jozef Ružička: K rozboru vety — — — — — — — — — — — 257

Podnety a diskusie

Ján Horecký: O prekladoch odbornej literatúry — — — — — — — 270

Posudky a referáty

Ján Horecký: S. Dobosiewicz—J. Tokarski—B. Wieczorkiewicz: *Kultura języka* — — — — — — — — — — — — 274
F. Buffa: Witold Doroszewski, *Kryteria poprawności językowej* — — 275
Ján Horecký: S. I. Abakumov, *Metodika punktuacii* — — — — — 278
L. Dvonč: Jazykovedný sborník V, 1951 — — — — — — — — — 279
Pavol Ondrus: A. I. Jefimov, *Ob izučenii jazyka chudožestvennych proizvedenij* — — — — — — — — — — — — — — — — 284

Drobnosti

E. Smiešková: Večera — večer — — — — — — — — — — — — 285
F. Buffa: Záklopka — — — — — — — — — — — — — 286
F. Buffa: Zdúvadlo = vzdúvadlo — — — — — — — — — — — — 286
V. Dujčíková: Pretvorník — transformátor? — — — — — — — — 287
J. Horecký: Šrafa — šrafovať — — — — — — — — — — — 287
F. Buffa: Násypár — — — — — — — — — — — — — — 287
Š. Peciar: Južnoslovenský, či juhoslovenský — — — — — — — — 288

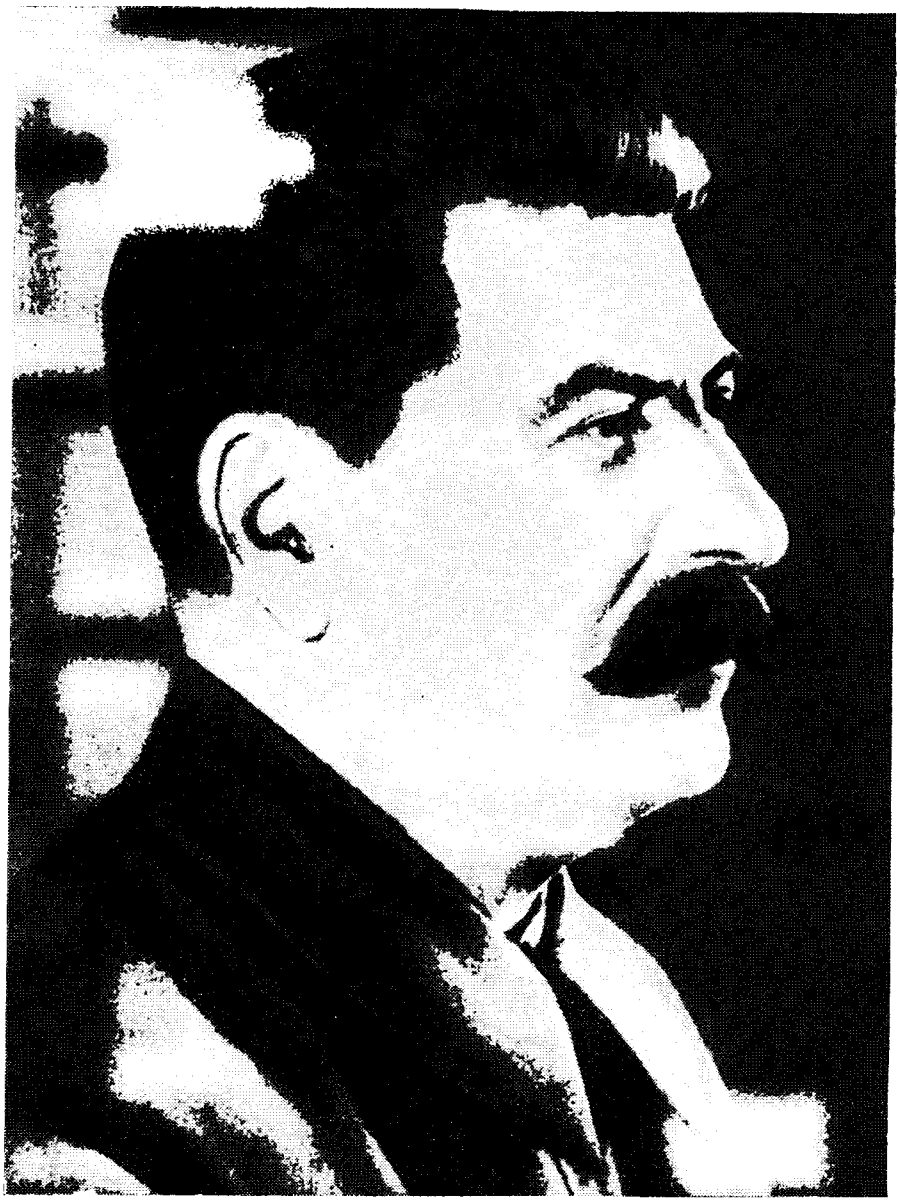

Vyhlásenie Ústredného výboru KSSS, Rady ministrov SSSR a Prezídia Najvyššieho sovietu k úmrtiu J. V. Stalina

Drahí súdruhovia a priatelia!

Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho sväzu, Rada ministrov SSSR a Prezídium Najvyššieho sovietu SSSR s pocitom veľkého smútku oznamujú strane a všetkým pracujúcim Sovietskeho sväzu, že 5. marca o 9. hodine 50 minút večer zomrel po ťažkej chorobe predseda Rady ministrov SSSR a tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho sväzu Jozef Vissarionovič Stalin.

Prestalo tíť srdce spolubojovníka a geniálneho pokračovateľa Leninovho diela, múdreho vodcu a učiteľa komunistickej strany a sovietskeho ľudu Jozefa Vissarionoviča Stalina.

Stalinovo meno je nekonečne drahé našej strane, sovietskemu ľudu, pracujúcim celého sveta. Spoločne s Leninom založil súdruh Stalin mocnú stranu komunistov, vychoval ju a zocelil: spoločne s Leninom bol súdruh Stalin inšpirátorom a vodcom Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, zakladateľom prvého socialistického štátu na svete. Pokračujúc v nesmrteľnom Leninovom diele, priviedol našu krajinu k víťazstvu nad fašizmom v druhej svetovej vojne, čo od základu zmenilo celú medzinárodnú situáciu. Súdruh Stalin vyzbrojil stranu a všetok ľud veľkým a jasným programom budovania komunizmu v SSSR.

Smrť súdruha Stalina, ktorý venoval celý svoj život oddanej službe veľkému dielu komunizmu, je najťažšou stratou pre stranu, pre pracujúcich sovietskej krajiny a celého sveta.

Zpráva o úmrtí súdruha Stalina spôsobí hlbokú bolesť v srdciach robotníkov, kolchozníkov, inteligencie a všetkých pracujúcich našej vlasti, v srdciach vojakov našej chrabrej armády a vojenského námorníctva, v srdciach miliónov pracujúcich všetkých krajín sveta.

V týchto ťažkých dňoch sa všetky národy našej krajiny ešte užšie somknú vo veľkej bratskej rodine pod osvedčeným vedením komunistickej strany, vytvorenej a vychovanej Leninom a Stalinom.

Sovietsky ľud má bezmednú dôveru a je predchnutý vrelou láskou k svojej rodnej komunistickej strane, pretože vie, že najvyšším zákonom všetkej činnosti strany je slúžiť záujmom ľudu.

Robotníci, kolchozníci, sovietska inteligencia a všetci pracujúci našej krajiny sa neochvejne riadia politikou vypracovanou našou stranou, zodpovedajúcou životným záujmom pracujúcich a zameranou k ďalšiemu upevňovaniu moci našej socialistickej vlasti. Správnosť tejto politiky komu-

nistickej strany bola vyskúšaná v desaťročiach bojov, táto politika priviedla pracujúcich sovietskej krajiny k historickým víťazstvám socializmu. Inšpirované touto politikou idú národy Sovietskeho sväzu pod vedením strany s istotou vpred k novým úspechom budovania komunizmu v našej krajine.

Pracujúci našej krajiny vedia, že ďalšie zlepšovanie hmotnej úrovne všetkých vrstiev obyvateľstva — robotníkov, kolchozníkov a inteligencie, maximálne uspokojovanie ustavične rastúcich hmotných a kultúrnych potrieb celej spoločnosti vždy boly a sú predmetom mimoriadnej starostlivosti komunistickej strany a sovietskej vlády.

Sovietsky ľud vie, že obranyschopnosť a moc sovietskeho štátu rastú a upevňujú sa, že strana všestranne upevňuje Sovietsku armádu, vojenské námorníctvo a bezpečnostné orgány, aby ustavične zvyšovala našu pripravenosť drvivo odraziť každého agresora.

Zahraničnou politikou komunistickej strany a vlády Sovietskeho sväzu bola a je neochvejná politika zachovania a upevnenia mieru, boja proti prípravám a rozpútavaniu novej vojny, politika medzinárodnej spolupráce a rozvíjania obchodných stykov so všetkými krajinami.

Národy Sovietskeho sväzu, verné zástave proletárskeho internacionalizmu, upevňujú a rozvíjajú bratskú družbu s veľkým čínskym ľudom, s pracujúcimi všetkých krajín ľudovej demokracie a priateľské styky s pracujúcimi kapitalistických a koloniálnych krajín, bojujúcimi za mier, demokraciu a socializmus.

Drahí súdruhovia a priatelia! Naša komunistická strana je mocnou riadiacou a vedúcou silou sovietskeho ľudu v boji za vybudovanie komunizmu. Oceľová jednota a jednoliata somknutosť radov strany je hlavnou podmienkou jej sily a moci. Našou úlohou je ako oko v hlave strážiť jednotu strany, vychovávať komunistov ako aktívnych politických bojovníkov za uskutočnenie politiky a usnesení strany, ešte viac upevňovať spojenie strany so všetkými pracujúcimi, s robotníkmi, s kolchozníkmi a s inteligenciou, pretože v tomto nerozbornom sväzku s ľudom je sila a nepremožiteľnosť našej strany.

Strana vidí jednu zo svojich najdôležitejších úloh v tom, aby vychovávala komunistov a všetkých pracujúcich v duchu vysokej politickej bdelosti, v duchu nesmieriteľnosti a tvrdosti v boji proti vnútorným a vonkajším nepriateľom.

Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho sväzu, Rada ministrov SSSR a Prezídium Najvyššieho sovietu SSSR sa obracajú v týchto ťažkých dňoch k strane a k ľudu a vyjadrujú pevné presvedčenie, že sa strana a všetci pracujúci našej vlasti ešte užšie somknú okolo ústredného výboru a sovietskej vlády, že zmobilizujú všetky svoje sily a tvorivú energiu k veľkému dielu budovania komunizmu v našej krajine.

Nesmrteľné Stalinovo meno bude navždy žiť v srdciach sovietskeho ľudu a všetkého pokrokového ľudstva.

Nech žije veľké víťazné učenie Marxa, Engelsa, Lenina a Stalina!

Nech žije naša mohutná socialistická vlasť!

Nech žije náš hrdinský sovietsky ľud!

Nech žije veľká Komunistická strana Sovietskeho sväzu!

Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho sväzu
Rada ministrov SSSR
Prezídium Najvyššieho sovietu SSSR

Vyhlásenie Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, vlády Československej republiky a Ústredného akčného výboru Národného frontu k úmrtiu Klementa Gottwalda

Súdružky a súdruhovia, drahí priatelia!

Ústredný výbor Komunistickej strany Československa, vláda republiky Československej a Ústredný akčný výbor Národného frontu oznamujú v najhlbšom zármutku strane a všetkému československému ľudu, že 14. marca o 11. hodine ráno zomrel po krátkej, ťažkej chorobe prezident Československej republiky, predseda Komunistickej strany Československa súdruh Klement Gottwald.

Na záchranu života Klementa Gottwalda sa podniklo všetko, čo je v ľudských silách. Veľkú, vpravde bratskú pomoc preukazovala pritom československému ľudu vláda Sovietskeho sväzu. Pri posteli chorého boli najpoprednejší sovietski a československí lekári. Hrdinsky bojoval, súc takmer do posledných hodín pri plnom vedomí, sám súdruh Gottwald. Žiaľ, najdrahší nám život sa nepodarilo zachrániť.

Nadišly ťažké, preťažké hodiny pre československý ľud. Krátko po úmrtí veľkého Stalina stíha ho nové nesmierne nešťastie. Odišiel milovaný vodca nášho pracujúceho ľudu, náš najlepší a najvernejší žiak Lenina a Stalina, pravý otec našej slobodnej ľudovodemokratickej vlasti.

Odišiel súdruh Gottwald, ktorý vybudoval a zakalil našu komunistickú stranu v stranu nového leninsko-stalinského typu.

Odišiel súdruh Gottwald, ktorý učil a naučil náš ľud, ako biť kapitalistov, vykorisťovateľov, nepriateľov ľudu a ktorý v tomto boji nerozlučne sjednotil českých a slovenských pracujúcich.

Odišiel súdruh Gottwald, ktorý naveky sdružil naše národy s národmi Sovietskeho sväzu v nerozborný sväzok československo-sovietskeho priateľstva a bratstva.

Odišiel súdruh Gottwald, ktorý pevne a neochvejne viedol veľký zápas nášho ľudu proti fašistickým okupantom za národnú slobodu.

Odišiel súdruh Gottwald, ktorý v našej vlasti, oslobodenej hrdinskými sovietskymi vojskami, viedol nás k budovaniu nového poriadku, v ktorom

nevládnu už kapitalisti, veľkostatkári a zahraniční imperialisti, ale robotnícka trieda v bratskej jednote so všetkými vrstvami pracujúceho ľudu.

Odišiel súdruh Gottwald, ktorý nám otvoril veľkú perspektívu svetlej socialistickej budúcnosti, perspektívu mieru, blahobytu a šťastia ľudu a učil nás každodenne, ako socializmus v našej vlasti budovať.

Odišiel súdruh Gottwald, ktorý neustále dbal o posilňovanie obranyschopnosti nášho štátu, ktorý sa prezieravo staral o naše ozbrojené sily, aby po boku slávnej Sovietskej armády stály na stráži vlasti, na stráži svetového mieru a boly pripravené odraziť všetky úklady útočníka.

Súdružky a súdruhovia, drahí bratia a sestry!

Veľká, nezmerná a nenahraditeľná je strata, ktorú náš ľud utrpel. Avšak práve v nedávnych dňoch zdôrazňoval nám súdruh Gottwald, že ako tomu učil veľký Stalin, nesmieme ani v najťažších chvíľach klesať na duchu a strácať so zreteľa svoje veľké úlohy a ciele.

Takíto musíme byť teraz všetci. Nesmie byť slabosť a zmätok v našich radoch.

Somknime sa všetci ešte pevnejšie okolo Ústredného výboru našej komunistickej strany a okolo našej vlády Národného frontu! Nech je žulová v tejto ťažkej dobe jednota nášho ľudu! Pôjdeme ďalej vpred ešte odhodlanejšie a ešte obetavejšie leninsko-stalinskou cestou, ktorú nám ukázal súdruh Gottwald!

Ešte bližšie sa primknime k našej opore a vzoru, veľkému Sovietskemu svázu a jeho slávnej komunistickej strane!

Zvýšime svoju ostražitosť a bdelosť a rozdrvíme každého, kto by sa pokúšal narušiť jednotu našej strany a nášho československého Národného frontu, pracujúceho ľudu miest a vidieka!

S novou mocnou energiou budeme pracovať na svojich budovateľských úlohách. Nazvali sme svoju prvú päťročnicu Gottwaldovou päťročnicou: Vynaložíme všetky sily, aby sme ju splnili tak, ako on žiadal, vynaložíme všetky sily k vybudovaniu socializmu v našej vlasti, vynaložíme všetky sily k tomu, aby sme ešte účinnejšie marili zločinné plány vojnových štváčov a vybudovali našu vlasť v nezdolateľnú pevnosť svetového mieru, vedeného Sovietskym svázom!

Večne bude žiť v československom ľude meno súdruha Klementa Gottwalda. Bude žiť v našich srdciach, v našich mysliach, v našich činoch.

Napred, československá úderná brigáda, pod zástavou Lenina a Stalina Gottwaldovou cestou!

Nech žije Komunistická strana Československa, ktorá nikdy nezradí leninsko-stalinský odkaz Klementa Gottwalda! Nech žije na večné časy priateľstvo a bratstvo československého a sovietskeho ľudu!

Nech žije husitský a gottwaldovský pevný a statočný československý ľud!

Nech žije naša drahá československá vlasť a nech rozkvitá ku cti a sláve najväčšieho svojho syna, súdruha Klementa Gottwalda!

Ústredný výbor Komunistickej strany Československa
Vláda republiky Československej
Ústredný akčný výbor Národného frontu

SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XVIII – ČÍSLO 9

K rozboru vety

Jozef Ružička

O výrazoch, ktoré nie sú gramaticky spojené s vetou

A. Vetný rozbor je dôležitou časťou jazykovej výučby. Správnym rozborom vety učíme žiakov poznávať nielen složitú stavbu jazyka, ale aj správne myslieť a primerane vyjadrovať vlastné myšlienky. Preto pri vetnom rozbore neslobodno ustrnúť iba na forme jazykového prejavu: obsah a formu jazykového prejavu treba vždy chápať ako jednotu, a tak ich treba aj vykladať. Len takýmto spôsobom možno bezpečne dosiahnuť cieľ jazykovej výučby.

Obsahom jazykového prejavu je myšlienka. Členenie myšlienky, významové vzťahy medzi jednotlivými pomenovacími jednotkami (slovami) vo vete sa vyjadrujú svojským a ustáleným spôsobom na gramatickej forme jazykového prejavu. Pre plné pochopenie jazykovej formy treba vyjsť z obsahového členenia prejavu. Iba tak sa vyhneme tomu, že formu jazykového prejavu nebudeme preberať osihotene, bez náležitého zdôrazňovania jej obsahu. Forma jazyka nie je samoúčelná. Jazyk ako celok, ako dialektická jednota formy a obsahu je „prostriedok, nástroj, pomocou ktorého sa ľudia medzi sebou stýkajú, vymieňajú si myšlienky a dosahujú vzájomné dorozumenie" (J. V. Stalin).

Hlavnými jazykovými jednotkami sú slovo a veta. Slovami pomenúvame predmety, javy a deje, vyskytujúce sa mimo nás i v nás. Vetami vyjadrujeme svoje myšlienky. Ale ani slová samy osebe, ani vety samy osebe ešte netvoria stavbu jazyka. Obe tieto oblasti jazyka sú vzájomne úzko spojené: slová ako pomenovacie jednotky dostávajú obrovský význam až v podobe svojich gramatických tvarov pri spájaní týchto tvarov do viet. Bez gramatickej sústavy (teda bez sústavy pravidiel o ohýbaní slov a spájaní slov do viet) boly by slová ako pomenovacie jednotky iba mŕtvym stavebným materiálom, neschopným „zaodieť ľudské myšlienky do materiálneho jazykového rúcha" (J. V. Stalin).

Aj pri vetnom rozbore, a práve najmä pri vetnom rozbore musíme mať stále na pamäti túto spojitosť medzi slovami, tvarmi a spojeniami

slov. Ukážeme to na príklade. Prosté priradenie pomenovacích jednotiek, slov, ako napr. *vlak, odklopávať, rytmus, svoj, melódia,* ešte netvorí vetu. Sú to, pravda, pomenovacie jednotky, ktorých význam je jasný a každému srozumiteľný. A predsa ich súhrn netvorí vetu, jednotku vyjadrujúcu myšlienkový celok. Tieto slová (pomenovacie jednotky) vytvoria vetu až vtedy, keď sa pospájajú do väčšieho uzavretého myšlienkového celku podľa istých vzťahov a keď sa tieto vzťahy vyjadria ustáleným spôsobom na tvare pomenovacích jednotiek. Tak potom vznikne z nich veta *Vlak odklopáva rytmus svojej melódie* (Fr. Kráľ).

V uvedenej vete vidíme, že niektoré slová v nej sú vo svojom základnom, pomenovacom tvare. Sú to slová *vlak, rytmus.* Iné slová *(odklopáva, svojej, melódie)* nie sú vo svojom základnom, pomenovacom tvare.

Všetky slová v slovenčine rozdeľujeme do dvoch veľkých skupín podľa toho, či sa vždy vyskytujú iba v jedinom tvare alebo majú niekoľko tvarov. Slová, ktoré vystupujú vždy v jedinom tvare, sú neohybné slová. Ostatné slová sú ohybné. Pritom tvarmi toho istého slova nazývame také modifikácie slova, ktoré vyjadrujú ten istý vecný obsah (význam) a súčasne vyjadrujú ten alebo onen vzťah daného slova k iným slovám tej istej vety. Podľa toho neohybné slová majú vždy ten istý, nemenný tvar, bez ohľadu na to, v akom vzťahu sú k ostatným slovám vo vete. Ohybné slová menia svoj tvar podľa toho, v akom vzťahu sú k ostatným slovám vo vete.

V uvedenej vete sa vyskytujú len ohybné slová (podstatné mená: *vlak, rytmus, melódia;* zámeno: *svoj;* sloveso: *odklopávať).* Na ich tvare sa teda vyjadruje vo vete nielen ich vecný význam, ale aj ich vzťah k ostatným slovám vety.

Základným tvarom ohybného slova menujeme ten tvar, ktorý používame pri prostom pomenovaní vecného obsahu daného slova: Pri podstatných menách je to zpravidla tvar 1. pádu jedn. čísla, pri prídavných menách a niektorých zámenách tvar 1. pádu jedn. čísla mužského rodu, pri slovesách neurčitok. V tomto základnom tvare sa uvádzajú tieto slová napr. aj v slovníkoch. Tento základný, pomenovací tvar ohybného slova je však súčasne aj súčasťou paradigmy daného slova. Teda neslúži iba ako pomenovací tvar; aj niektoré vzťahy daného slova k ostatným slovám vety sa vyjadrujú týmto základným tvarom. Tak napr. slovo *vlak* je v uvedenej vete v základnom, pomenovacom tvare. Ale vo vete je spojené so slovom *odklopáva* a tvorí s ním základ vety (holú vetu). Toto slovo v našej vete je podmetom, a predsa je vo svojom základnom tvare. Ale už slovo *odklopáva* nie je v základnom, pomenovacom tvare. Je to preto, lebo toto slovo je vo vete prísudkom, teda je spojené s podmetom vety na základe istého vzťahu, ktorý sa v slovenčine nemôže vyjadriť základným, pomenovacím tvarom slovesa. Podobne aj slovo *melódie* nie je v svojom základnom, pomenovacom tvare, pretože sa základným tvarom podstatného mena v slovenčine nemôže vyjadriť ten vzťah, podľa ktorého sa toto slovo spája s riadiacim slovom *rytmus.*

Spomenuli sme, že sa slová vo vete spájajú na základe istých vzťahov. Tieto vzťahy menujeme vetnými vzťahmi, na rozdiel od vecných (významových) vzťahov, podľa ktorých sa slová ako súčiastky slovnej zásoby soskupujú do významových skupín, tzv. slovných čeľadí. Na základe vetných vzťahov sa slová vo vete spájajú do skladov čiže vetných dvojíc.

V uvedenej vete sklad *vlak odklopáva* je spojený na základe hlavného vetného vzťahu, na základe prisudzovania (predikácie). Veci *vlak* sa prisudzuje činnosť vyjadrená slovesom *odklopávať*. Pretože v tomto sklade člen *vlak* nie je obsahove závislý od nijakého slova vo vete, je tu použitý základný, pomenovací tvar podstatného mena (1. pád): *vlak*. Činnosť, vyjadrená základným, pomenovacím tvarom slovesa *(odklopávať)*, sa prisudzuje určitej veci v jednotnom čísle. Pretože sa táto vec *(vlak)* nezúčastňuje na jazykovom styku ani ako podávateľ, ani ako prijímateľ jazykového prejavu, pokladá sa gramaticky za tretiu osobu. Činnosť *odklopávať* sa pritom vo vete chápe ako súčasná s časom podávania vety: preto sa táto činnosť vyjadruje ako prítomná (tvar prítomného času). Z toho potom vyplýva, že činnosť, ktorú prisudzujeme veci *vlak*, vyjadrujeme slovesným tvarom *odklopáva*. Slovesný tvar *odklopáva* sa shoduje s podstatným menom *vlak* v čísle a osobe *(vlak odklopáva* — 3. os. jedn. čísla). Shodou slovesného tvaru s podstatným menom v osobe a čísle sa vyjadruje základný vetný vzťah (prisudzovania, predikácie) medzi podmetom a prísudkom vety.

V uvedenej vete sklad *odklopáva rytmus* je spojený na základe iného vetného vzťahu, na základe určovania (determinácie). Činnosť, vyjadrená tvarom slovesa *odklopávať*, vychádza od činiteľa (pôvodcu činnosti) *vlak* a prechádza na predmet, zasahovaný touto činnosťou — *rytmus*. Tým sa obsah slovesa *odklopávať* doplňuje, bližšie určuje obsahom slova *rytmus*. Sloveso pritom nezávisí od podstatného mena, ktoré je zasiahnuté slovesnou činnosťou. Naopak: toto podstatné meno je gramaticky závislé od slovesa; preto nie je v základnom, pomenovacom tvare, ale v inom tvare (v istom páde). Pri činnostných slovesách často je to 4. pád. V našom prípade tvar 1. a 4. pádu sa shoduje *(rytmus)*. Ale pri mnohých podstatných menách sa tieto dva pády neshodujú (napr.: *muž* — *muža, žena* — *ženu, hrdina* — *hrdinu* a pod.). Tento tvar závislého podstatného mena je daný tým, že tu ide o prechodné sloveso, t. j. o sloveso, ktorého činnosťou je naplno zasahovaný nejaký predmet. Teda 4. pádom podstatného mena v sklade *odklopáva rytmus* sa vyjadruje určovací vzťah medzi podstatným menom *rytmus* a slovesom *odklopáva*. Každé predmetové sloveso si vyžaduje predmet v istom páde. Táto vlastnosť slovies sa volá väzba (rekcia) slovesa. Väzbou slovesa vyjadrujeme určovací vzťah medzi slovesom a podstatným menom, zasahovaným slovesnou činnosťou.

V ďalšom sklade našej vety *rytmus melódie* ide tiež o spojenie dvoch slov na základe určovacieho vzťahu. Tento vzťah je však vyjadrený iným spôsobom ako v predchádzajúcom sklade. Rozdiel vo vyjadrení je daný tým, že v sklade *odklopáva rytmus* riadiacim slovom je sloveso, kým v sklade *rytmus melódie* riadiacim slovom je podstatné meno. Podstatné meno v rámci určovacieho skladu sa bližšie určuje podstatným menom v 2. páde: *rytmus melódie*. Preto hovoríme, že určovací vzťah v tomto sklade je vyjadrený 2. pádom určujúceho podstatného mena.

V našej vete je ešte jeden sklad: *svojej melódie*. Tu ide tiež o spojenie slov na základe určovacieho vzťahu. Podstatné meno sa v tomto prípade bližšie určuje privlastňovacím zámenom, ktoré sa musí shodovať s riadiacim podstatným menom. Táto shoda sa týka pádu, čísla a rodu: *svojej melódie* (2. pád, jedn. číslo, ženský rod).

Z tohto krátkeho rozboru vysvitá, že všetky slová vo vete *Vlak odklopáva rytmus svojej melódie* sú pospájané do skladov na základe vetných vzťahov. Tvary slov vo vete sú nositeľmi týchto vzťahov medzi jednotlivými pomenovacími jednotkami. Všetky slová v uvedenej vete majú platnosť osobitných vetných členov. Vetným členom je také slovo vo vete, ktoré tvorí s ostatnými slovami vety sklady (vetné dvojice) na základe prisudzovania alebo určovania. V našej vete sú tieto sklady: *vlak odklopáva, odklopáva rytmus, rytmus melódie, svojej melódie.*

Pre školskú prax treba takýto obsahový rozbor vety spojiť so zvyčajnou pomôckou: so zisťovaním vetných členov pomocou primeraných otázok. Pritom sa obyčajne vychádza od určitého slovesného tvaru, ktorý sa vždy pokladá za holý prísudok vety. alebo za gramatické jadro prísudkovej časti vety. Potom sa pomocou otázky kto, čo (v spojení s prísudkom vety) zisťuje podmet vety. Atď.

Tu treba poukázať na to, že táto pomôcka nie je sama osebe dostačujúca: nemôžeme ju napr. použiť pri rozbore jednočlenných viet, ani pri rozbore dvojčlenných viet s neslovesným prísudkom, najmä dvojčlenných neslovesných viet bez sponového slovesa. Ani pri rozbore viet typu *Pri peknom počasí bolo by s tohto vŕšku vidieť všetky okolité obce* nemožno si poradiť so všetkými vetnými členmi pomocou otázok. Podobne sú isté ťažkosti pri zisťovaní doplnku, najmä tzv. doplňujúceho doplnku. Z uvedených dôvodov treba v každom prípade (aj na školách nižšieho stupňa) zdôrazňovať obsahovú výstavbu vety a vychádzať pri určovaní vetných členov z členenia obsahu vety. Mechanické určovanie vetných členov iba pomocou otázok neprinucuje žiakov myslieť a rozkladať obsah vety, ale privádza ich iba k bezduchému kúskovaniu vety na časti podľa tvaru jednotlivých slov vo vete.

No nie vo všetkých vetách sú všetky slová takto pospájané do skladov na základe vetných vzťahov.

Ukážeme to rozborom vety *Rosian začal reč, pravdaže, o dávnych časoch* (Tatarka). V tejto vete sú tieto sklady (vetné dvojice): *Rosian začal, začal reč, reč (o) časoch, dávnych časoch.* Prvý sklad je spojený prisudzovacím vzťahom, ostatné zas určovacím vzťahom. Slovo *pravdaže* nie je spojené ani s jedným slovom vo vete do vetného vzťahu. Iný prípad máme v sklade: *reč o časoch.* Tu sú tri slová: dve podstatné mená s plným významom a jedna predložka. Predložka má síce veľmi široký a neurčitý vecný význam, ale tento vecný význam predložky *o* sa uplatňuje až v spojení s podstatným menom alebo zámenom. Preto aj vo výraze *reč o časoch* ide o jediné spojenie dvoch významových celkov na základe určovacieho vzťahu. Podľa toho v našej vete sú dve slová *(pravdaže, o),* ktoré síce patria do vety, svojím významom sa zúčastňujú na celkovom obsahu vety, ale nie sú s ostatnými slovami vo vete pospájané do skladov na základe vetných vzťahov. Takéto slová nemajú vo vete platnosť osobitných vetných členov.

Z uvedeného vyplýva, že také slovo vo vete, ktoré netvorí s ostatnými slovami vo vete sklad na základe prisudzovacieho alebo určovacieho vzťahu, patrí síce do vety, pomáha utvárať celkový obsah vety, ale nie je osobitným vetným členom.

Pri vetnom rozbore okrem istých ťažkostí, ktoré sme spomenuli vyššie a ku ktorým možno pripočítať aj ťažkosti pri rozlišovaní niektorých typov predmetu od príslovkového určenia, spôsobujú najväčšie ťažkosti práve tie slová, ktoré netvoria s ostatnými slovami vety sklady čiže vetné dvojice. Preto treba týmto prípadom venovať osobitnú pozornosť. Tieto ťažkosti neslobodno v praxi obchádzať takým spôsobom, že sa žiada iba rozbor preparovaných „školských" viet a súvetí, v ktorých sa žiak nestretne so spomenutými ťažkosťami. Zásadne treba žiadať aspoň od žiakov škôl tretieho stupňa rozbor každej vety v súvislom texte, určenie vetnej platnosti každého slova alebo výrazu v hocakom kontexte.

Slová a výrazy, ktoré vo vete nemajú platnosť osobitných vetných členov, možno rozdeliť do dvoch skupín.

Do prvej skupiny zahrnujeme slová alebo výrazy, ktoré patria svojím významom do vety, ale gramaticky nie sú spojené s ostatnými slovami vo vete. Takéto slová predstavujú do seba uzavreté jednotky, aj intonačne výrazne oddelené od ostatnej časti vety. Ale na druhej strane treba dôrazne pripomenúť, že takéto slová alebo výrazy, i keď ich možno pokladať za samostatné vety, netvoria s vetou, ku ktorej sa obsahovo pripínajú, ani priraďovacie, ani podraďovacie súvetie.

Do tejto skupiny zaraďujeme oslovenie, citoslovcia a vložky.

Do druhej skupiny zahrnujeme slová, ktoré nemajú plný vecný význam a pomáhajú iba uspôsobiť (modifikovať) vecný význam iných plnovýznamových slov vo vete. Na rozdiel od slov a výrazov prvej

skupiny sú slová druhej skupiny gramaticky sviazané s ostatnými slovami vo vete. Patria teda aj gramaticky do vety, ale nemajú platnosť osobitného vetného člena, pretože to nie sú slová plnovýznamové, ale pomocné.

Do tejto skupiny počítame zvratné zámená *sa, si,* pomocné slovesá, predložky, spojky a častice.

Tu preberieme iba prípady prvej skupiny; prípady druhej skupiny preberieme v osobitnom článku.

B. 1. Oslovenie tvorí samostatnú, do seba uzavretú jednotku. Oslovením je pomenovanie osoby alebo veci, ku ktorej hovoríme. Oslovením môže byť podstatné meno (najčastejšie vlastné meno), podstatné meno s prídavným menom alebo so zámenom, zriedkavejšie zámeno.

Oslovenie sa zpravidla vyskytuje v priamej reči: najčastejšie býva v opytovacích a žiadacích vetách, zriedkavejšie vo zvolacích a oznamovacích vetách. Niekoľko príkladov:

„Dajte mi, richtár, tri stovky na tri dni..." (Tajovský). — Nuž rozprávaj, syn môj, rozprávaj už, ako sa mi máš, čo si všetko pretrpel, skúsil a zažil! (Fr. Kráľ). — Zachovaj si, žena: v oberačku sa obrodzuje človek, ako aj víno! (Kukučín). — „Zmizni, ty nikto!" (Rúrik). — „Synku, človek má všelijaké starosti!" (Jégé). — „V tvojej pivnici, bráček, je formálna potopa" (Kukučín). — „Koho si vyzliekol, Miško?" opýta sa Zobuľa... (Hečko). — „Mama moja, kde je teta Belka?" (Šoltésová). — „Ty, tu máš tieto dukáty" (Jégé). — Ó, vráť sa skoro, mieru milený! (Hviezdoslav). — Ó, príď, ty bratstva, lásky kráľovstvo! (Hviezdoslav). — Sloboda, sloboda, slobodienka moja, pre teba mne páni šibenice stroja! (J. Botto).

Z uvedených príkladov vysvitá, že oslovenie sa kladie alebo na čelo vety, alebo po prvom dôraznom slove vo vete (po prvom prízvukovom úseku vety). S umiestením oslovenia vo vete súvisí aj interpunkcia.

Ak oslovenie stojí na čele vety (na začiatku vety), vyskytujú sa dve možnosti:

a) Oslovenie sa oddeľuje od ostatnej časti vety čiarkou. Napr.:

„Adam, ten hlas ma celkom upomína na mladého Praskovského" (Jégé). — „Matej, hore!" drmala ho za plece (Rúrik).

b) Oslovenie sa oddeľuje od ostatnej časti výpovede výkričníkom, čiže oslovenie stojí osobitne ako samostatná jednočlenná veta. Napr.:

Jano nosatý zahvízdal na palcoch a zvolal: „Jerguškóó! Poď, môj, poď!" (Ondrejov). — „Šuhaj!" zakričal na psa, „za nimi sa, hej!" (Jégé).

Často je to najmä vtedy, keď súčasne oslovujeme niekoľko osôb rozličného mena. Napr.:

„Ňaňo, mamo! Nože nech sa vám večer páči k nám na večeru!" (Hečko).

Keď oslovenie nestojí na čele vety, ale až po prvom prízvukovanom slove, oddeľujeme ho čiarkami od ostatných častí výpovede. V takomto prípade sa po oslovení zpravidla nepíše výkričník. Napr.:

„Tak je, chlapi, máte pravdu (Chrobák). — „Tak čo, Matej, spíš ešte?" prihovára sa mu druhý raz Varmužiak, sadajúc si naproti na truhlu (Rúrik).

Niekedy, najmä vo zvolacích vetách, sa oslovenie zdvojuje. Vtedy sa zpravidla kladie na začiatok vety. Napr.:

„Peter, Peter, ty si najprešibanejší človek na svete!" chválila ho pani Barbora (Jégé). — „Jerguš, Jerguš, na otca si sa podal!" (Ondrejov).

Oslovenie nie je gramaticky spojené s ostatnými slovami vo vete, netvorí so žiadnym slovom vo vete sklad (vetnú dvojicu). Oslovenie vyjadrené podstatným menom je obyčajne v 1. páde, zriedkavejšie v 5. páde, hoci aj tvar 1. pádu má tu vždy význam 5. pádu. Ťažkosti pri zisťovaní oslovenia vyplývajú v školskej praxi najmä z tejto okolnosti. Podstatné meno v 1. páde býva vo vete najčastejšie podmetom, zriedkavejšie aj menným prísudkom. Podmet vety tvorí s prísudkom vety sklad na základe prisudzovania. Tento vzťah nie je v prípade oslovenia vyjadrený zvyčajným spôsobom na gramatickom tvare príslušných slov. Vynikne to porovnaním týchto viet: *Janko počúva.* — *Janko, počúvaš? (Počúvaj, Janko!)* V prvej vete je shoda medzi podmetom a prísudkom (3. os. jedn. čísla). V druhej (a tretej) vete tejto shody niet: sloveso (prísudok) je v 2. os. jedn. čísla *(počúvaš, počúvaj).* Podobne aj vo vetách: *Otecko ide s nami.* — *Otecko, poďte s nami!* Tu niet shody ani v čísle, pretože sa prihovárame osobe, ktorej vykáme. Takéto porovnávanie viet môže sa s úspechom použiť v škole pri vysvetľovaní oslovenia, najmä pri výklade, ako sa oslovenia odlišuje od podmetu vety.[1]

Teda oslovenie, bez ohľadu na to, ako sa vyjadruje, a bez ohľadu na to, k akej vete sa viaže, nemožno pokladať za osobitný vetný člen. Oslovenie treba hodnotiť ako samostatnú jednočlennú vetu, najmä v tých prípadoch, keď stojí na čele vety a kladie sa za ním výkričník. Ale pritom treba vždy zdôrazňovať aj to, že oslovenie ako samostatná jednočlenná veta netvorí nikdy s vetou, ku ktorej sa obsahove viaže, priraďovacie súvetie. Obsahové spätie oslovenia a vety, ku ktorej sa oslovenie viaže, je celkom iné ako obsahové spätie dvoch samostatných viet tvoriacich súvetie. Vety v priraďovacom súvetí tvoria obsahovú jednotku, vyjadrujú jednu složitú myšlienku; preto do priraďovacieho súvetia možno spojiť len také vety, ktoré obsahove súvisia a ktoré na seba nadväzujú. Oslovenie neprináša do významu vety, ku ktorej sa viaže, nijakú novú myšlienku, nijaký nový obsah. Základnou úlohou oslovenia je vzbudiť pozornosť počúvajúceho na obsah vety. Pritom oslovenie môže niekedy obsahovať aj také prvky, ktorými hovoriaci vyjadruje svoj citový vzťah k osobe, ku ktorej sa prihovára. Citový vzťah sa vyjadruje jednak zdrobnenými

---

[1] Podobne postupuje aj A. Dudnikov pri výklade oslovenia v ruštine. Veľký dôraz kladie práve na gramatické rozlíšenie podmetu od oslovenia. Porov. *Russkij jazyk v škole,* 1952, 2, 35—38.

slovami, jednak rozličnými zámenami, najčastejšie privlastňovacími zámenami. Oslovenie je teda jazyková jednotka, nachádzajúca sa na inej rovine než vety, ktorými vyjadrujeme svoje myšlienky. Preto oslovenie nie je gramaticky spojené s vetou, ku ktorej sa viaže, ani s ňou netvorí súvetie.[2]

Od oslovenia treba odlišovať nielen podmet vety, ale aj istý druh hodnotiaceho prístavku, ktorý sa viaže k podstatnému menu alebo ešte častejšie k osobnému zámenu. Napr.:

„Handroši, dobre im na cudzom hospodáriť, keď dostali všetko zadarmo," rozhorčovali sa v tých dňoch (Rúrik).

V tomto prípade nemožno hovoriť o oslovení, pretože výraz *handroši* sa viaže k zámenu tretej osoby ako jeho bližšie určenie. Ale aj tu je istá neshoda medzi obsahom a gramatickou formou prejavu. Prístavok je totiž obyčajne shodný; no v našom prípade hodnotiaci prístavok sa neshoduje v páde s riadiacim slovom *(handroši — im)*. Tým sa tento druh hodnotiaceho prístavku približuje práve k osloveniu. Ešte bližšie k osloveniu sú také hodnotiace prístavky, ktoré sa pripínajú k zámenu druhej osoby. Napr.:

„Ešte som to nikdy neurobila, ale tentoraz nebudem mať milosrdenstva s vami, vy naničhodníci!" (Jégé).

Tento prípad je už skutočne na hranici medzi prístavkom a oslovením. Významovo možno tu ešte oprávnene hovoriť o hodnotiacom prístavku, ale gramaticky možno tu už hovoriť o oslovení.

2. Citoslovcami voláme také slová, ktorými hovoriaci vyjadruje svoje city alebo ktorými hovoriaci povzbudzuje iných. Na základe tohto významu približujú sa citoslovcia vo vete k osloveniu. Citoslovcia sa odlišujú od všetkých ostatných slovných druhov (častí reči) práve tým, že nepomenúvajú, ale iba vyjadrujú rozličné pocity a vôľové prejavy hovoriaceho.

Podľa významu rozdeľujú sa citoslovcia obyčajne do troch skupín: a) citové (interjekcionálne), vyjadrujúce najrozmanitejšie city hovoriaceho, napr.: *hja, ej, br, jaj, fí, fuj*...; b) vôľové čiže rozkazovacie (imperatívne), vyjadrujúce najrozmanitejšie rozkazy, zákazy a povzbudenia, napr.: *na, nate, no, nono, pst, hybaj, heš*...; c) zvukomalebné (onomatopoické), napodobňujúce prírodné, zvieracie a iné zvuky, niekedy aj rýchle pohyby, napr.: *šušušu, bác, brnk, čľup, mňau, hau-hau, kiriríkí, cin, cingi-lingi, dziny-dziny*... Pri rozbore každej vety, v ktorej sa vyskytuje citoslovce, treba pred vetným urče-

---

[2] Porov. s tým výklad oslovenia v knihe *Russkij jazyk*, II. časť, Moskva 1950, § 62, ktorej autormi sú A. M. Zemskij, S. E. Kriučkov, M. V. Svetlajev. Tu sa podotýka aj to, že k osloveniu sa niekedy pripína aj krátka výstižná charakteristika oslovovanej osoby.

ním citoslovca ustáliť jeho význam a ukázať významovú účasť citoslovca na celkovom významovom obsahu vety. Je to potrebné aj pre samotný vetný rozbor, najmä vtedy, keď citoslovce má úlohu vetného člena.

Citoslovce obyčajne netvorí sklad s ostatnými slovami vo vete. Takéto citoslovce sa kladie zpravidla na čelo vety. Od ostatnej vety sa oddeľuje čiarkou, alebo sa po ňom píše výkričník. Takéto citoslovce sa chápe ako samostatná jednočlenná veta zvolacia alebo rozkazovacia. Niekoľko príkladov:

Hja, nechaj ty to, synak, tak... (Kalinčiak). — „Ech, čert ma po tom Turkovi," odvetil Adam (Jégé). — „Ej, veru je to mrcha národ, tí páni," prisvedčil i Adam (Jégé). — Aha, na vás sveril Kubo čriedu. Vy tu vartujete. No, nože, no, poď sem, tutona, vábi ich Drak kúskom chleba, ktorý vytiahol z kapsy (Chrobák). — „Joj, ja už nevládzem!" vzdychá mladšia dcérka, deväťročná Anička... (Fr. Kráľ). — „Oj, ide veselo, ide!" (Fr. Kráľ). — No! Veď vychováme... (Hečko). — Na, doniesol som ti na cestu... (Kukučín). — Nate, vložte ju do truhlice (Kukučín). — Ale... no! Tak ideš? (Bodenek). — No, a teraz nemôžete roboty dostať? (Tajovský). — Pozor, pst — zdá sa, že ide sem, práve sa ktosi dotkol dvier (Chrobák). — „Nono, všetko vieme," ozval sa hanblive Semeňánsky a odvrátil sa (Jesenský). — Bums! zahrmí výstrel v záhrade (Hrušovský). — Hopsa, chlapče, zanechaj svet i celú rodinu (J. Kráľ). — Hahou, otvorte! (Jégé).

Omnoho zriedkavejšie sú prípady, keď citoslovce, ktoré nemá platnosť vetného člena, nie je na začiatku vety, ale v blízkosti toho slova vo vete (obyčajne pred tým slovom vo vete), ktoré je najviac zdôraznené (ktoré je vlastne jadrom výpovede). Napr.:

Jeden z Poliakov, starší a územčistý, s náramným orličím perom za klobúkom, poklepáva, hľa, Draka po pleci (Chrobák). — ...zaháj ho, ó, voči urvateľom! (Hviezdoslav).

Medzi citoslovcia zahrnujeme aj ustrnuté výrazy, ktorými hovoriaci vyjadruje svoje vzrušenie, prudké city a podobne. Napr.:

Prisám vačku, majú to nacvičené. Ako by ich to od malička v škole boli učili (Chrobák). — Bože môj! I pes myslí, je vďačný a cíti odpor (Jégé).

Zdvojené citoslovcia oddeľujeme od seba čiarkou. Napr.:

No, no, netreba sa hneď zato nadúvať (Kukučín). — No, no, no! Všade sa prosiť nemusíš, ale vidíš: kto sa radí, nezavadí (Kalinčiak).

Pri výklade citosloviec treba osobitne preberať tie prípady, keď citoslovce má vo vete platnosť prísudku, resp. keď citoslovce ako základ jednočlennej vety je rozvité ďalším vetným členom. V tejto úlohe sa síce vyskytujú všetky tri druhy citosloviec podľa významu, ale najčastejšie sú to predsa len rozkazovacie a zvukomalebné citoslovcia. Niekoľko príkladov:

Na pirôžkov a čakaj (Tajovský). — Vozárske koleso rozbehlo sa a tresk do ľahšieho, že toto priam sa rozsypalo (Dobšinský). — No on sa pochlapí, chytí čugaňu, a prask po mátohe (Kukučín). — Mojich šesť tisícok je fuč! (Vajanský). — Kvietok z hrudy, včielka z úľa, motýľ z kukly — bzik! (Hviezdoslav). — A pinka len zapinkala poznovu a brnk! von cez dvere (Dobšinský). — Postúpil

i zopäl sa, tu — d r u z g! konár pod ním (Hviezdoslav). — Tá slúžka mi, rúča stvora, š u š u š u: „Gazda si poplače pred otcom a materou v ráme." (Hečko). — Landík sa poobzeral a f u k! do vinice medzi hrozno (Jesenský). — Vyskočil a m y k kufrík pod hlavu, aby mu vraj vyššie bolo (Tajovský).[3]

Dosť často sa vyskytujú aj také prípady, že citoslovce je pred plnovýznamovým slovesom a citove podfarbuje alebo zdôrazňuje jeho vecný význam. V takýchto prípadoch nemožno citoslovce pokladať za osobitný vetný člen, ale treba ho chápať ako súčasť prísudku. Tu je medzi citoslovcom a určitým tvarom plnovýznamového slovesa podobný vzťah ako medzi určitým tvarom spôsobového (modálneho) slovesa a neurčitkom plnovýznamového slovesa. Niekoľko príkladov:

Paľo zdvihne tľapkavý kameň: f r k — v y s k o č í dulovnica (Ondrejov) — On h u p! s k o č í do hrobu (Dobšinský). — Tu Janko schytí chytro nôž a š m y k! o d r e z a l prasaťu nôžku (Dobšinský). — Shodil som kabát... sobul poltopánky a č ľ u p s! s k o č i l s o m do vody (Jesenský). — Ako skočil na breh, posledný krokodil otvoril pysk a — c h v a t! o d h r y z o l mu chvost (Chripko). — Stará rozkáže a — č ľ u p! — s k r y j e s a pod vodu. A mladé — č ľ u p! — za ňou... (Ondrejov).[4]

Pomerne zriedkavo majú citoslovcia vo vete úlohu podstatného mena. Napr.:

Tu bolo velice živo. Vravot, b r n k pohárov (Kalinčiak). — Zďaleka bolo počuť hlas zvoncov; c e n g rástol (Vajanský). — „Deti, držte sa!" volá faktor a pomedzi brvná ozve sa vždy silnejšie — l o č... l o č (Rázus).

Z uvedeného prehľadu vysvitá, že citoslovcia niekedy nemajú vo vete platnosť vetného člena, inokedy zasa majú platnosť osobitného vetného člena alebo sú časťou vetného člena. Pri rozbore viet, v ktorých sa vyskytuje citoslovce, treba brať do úvahy jednak význam citoslovca, jednak jeho spojenie s ostatnými slovami vo vete na základe vetných vzťahov. Iba týmto spôsobom možno jednoznačne ustáliť vetnú platnosť citosloviec v jednotlivých prípadoch.

Keď citoslovce nemá vo vete platnosť osobitného vetného člena a nie je ani časťou vetného člena, hodnotí sa ako samostatná jednočlenná veta (citoslovcová veta). Citoslovcové vety sú vždy hlavné vety. Ale

---

[3] Podrobnejšie o citoslovciach písal Ján C h r i p k o v článku *Interjekcie reprezentatívne a ich odvodeniny,* SR XII (1946), 250—305. Tu sa nachádza aj množstvo príkladov na citoslovcia majúce funkciu vetného člena.

[4] Po citoslovci, ktoré má vo vete platnosť prísudku alebo je časťou prísudku, obyčajne sa kladie výkričník, ale nasledujúce slovo sa píše s malým začiatočným písmenom. No v súčasnej beletrii sa niekedy nekladie po takýchto citoslovciach výkričník. Úzus v tomto bode nie je ustálený. Tak napr. *Pravidlá slovenského pravopisu* z roku 1940 na str. 118 uvádzajú v poznámke toto: „Najmä v básňach výkričník sa kladie aj inde, napríklad po niektorých citoslovciach vo vnútri vety a pod." Nový návrh Pravidiel slovenského pravopisu. vydaný Slovenskou akadémiou vied a umení v roku 1952, nepodáva nijakú úpravu v tejto veci. Tu treba poznamenať, že výkričník sa kladie po citoslovciach v úlohe prísudku nielen v poézii, ale aj v próze. Nebolo by na škodu veci, keby sa aj v tomto bode ustálila jednoznačná norma, aspoň pre prózu. Pre poéziu nemožno tu formulovať nijaké jednoznačné pravidlo.

treba tu opäť poznamenať, že ani citoslovcové vety, priam tak ako zvolanie, netvoria s vetou, ku ktorej sa pripájajú, priraďovacie súvetie.

S vetoslovného hľadiska tú istú úlohu ako citoslovcia majú aj slovká, ktorými vyjadrujeme súhlas, nesúhlas, pritakanie alebo odmietnutie obsahu vety svojho spolubesedníka. Takéto slovká sa vyskytujú obyčajne v rozhovoroch, dialogoch čiže v priamej reči. Omnoho zriedkavejšie sú také prípady, že sa takéto slovká používajú aj v monologu alebo vo výpravnej časti slovesného diela.

Najčastejšie sú to tieto slovká: *áno, hej, nie, aba.* V gramatikách sa tieto slová neposudzujú vždy rovnako. Niekedy sa pokladajú za príslovky, inokedy za citoslovcia alebo častice. Pre vetný rozbor nemá toto rozličné hodnotenie nijaký ďalší význam, pretože sa týka iba zaradenia týchto slov do niektorého slovného druhu bez ohľadu na ich syntaktické využitie.

Uvedené slová tvoria v súvislom prejave uzavreté celky. Kladú sa alebo celkom osobitne, alebo na čelo vety, s ktorou obsahove súvisia. Sú to teda výrazy, ktoré možno pokladať za samostatné oznamovacie alebo zvolacie vety. Treba si však uvedomiť, že tieto výrazy netvoria s vetou, s ktorou sa obsahove spájajú, ani priraďovacie ani podraďovacie súvetie.

Ak uvedené slová majú úlohu oznamovacej vety, píšeme po nich obyčajne čiarku, zriedkavejšie bodku. Ak majú úlohu zvolacej vety, píšeme po nich výkričník.

Niekoľko príkladov: „Licitujete, či nie?" spýtal sa exekútor Dufka. „Á n o, licitujem" (Jesenský). — „Ale, prosím vás, ste tiež z Oravy?" „Á n o, sme..." bola odpoveď (Kalinčiak). — „Gašpar, radšej povedz: chceš, aby som šiel robiť do baní?" „Á n o. Aby si šiel robiť, kde budeš chcieť" (Tatarka). — „A oni ti kázali?"... „Á n o! Aj tatenko povedali, keď odchádzali na vojnu... (Hečko). — Cíti sa tu dobre, začína mu záležať... Á n o, musí si priznať, že má už závod aj trochu rád (Fr. Kráľ). — Ja verím ešte v čudo, h e j, ja v jeden ešte verím zázrak (Hviezdoslav). — „H e j, pána grófa Markoča som ubil" (Jégé). — „Všetkých?" „N i e. Raz jedných a potom druhých" (Jilemnický). — Azda tých padlých Slovanov sa bojí? N i e, lež bezdušné svojich hromady tam vidí a zo svojho víťazstva radovať sa stydí (S. Chalupka). — Konôpka počúval, či sa vo dvore niečo nerušia. N i e, bolo ticho (Jégé). — „Otvoríš?" dívajú sa na Koreňa s otázkou všetci. „A b a!... Vyjdete zadným vchodom" (Fr. Kráľ). — Na výlet. A l e č o! Pravda, prvý pohľad na chlapcov a dievčatá môže vyvolať taký dojem... (Fr. Kráľ).

Záporovú časticu *nie* neslobodno ani vtedy pokladať za osobitný vetný člen, keď sa ňou vyjadruje vetný alebo členský zápor. V týchto prípadoch slovko *nie* je nedeliteľnou súčasťou toho vetného člena, ku ktorému sa pripája svojím významom.

Niekoľko príkladov: Ale to n i e j e všetko, milý Matej (Rúrik). — „No-no," riekol Konôpka, „n i e s t e anjelmi ani vy" (Jégé). — Sládkovičova báseň je složitý umelý útvar; n i e vec improvizácie, ale dôkladnej úvahy... (Chorváth). — „Ba n i e j a, ale ty," namieta vyschnutý Valkár (Fr. Kráľ). — Áno, na reči týchto ľudí poznať, že im je odborná literatúra o socialistickom súťažení n i e n e z n á m a (Fr. Kráľ).

3. V l o ž k y sú slová alebo spojenia slov, často aj celé vety (zriedkavejšie aj súvetia), ktoré tvoria formálne aj významove samostatné celky v rámci vety. Vložky, bez ohľadu na svoj rozsah, gramaticky nesúvisia s vetou, do ktorej sa vkladajú. Aj obsahová súvislosť medzi vložkou a vetou, do ktorej sa vkladá, je voľnejšia, než je súvislosť medzi vetami v súvetí. Keď vložka je jediným slovom, netvorí s ostatnými slovami vo vete sklad (vetnú dvojicu) ani na základe prisudzovacieho, ani na základe určovacieho vzťahu. Tak napr. slovo *reku* vo vete *Čo ste, r e k u, prišli, Dávid Grigorievič?* (Kavec) netvorí sklad so slovesom, ktoré je prísudkom vety. No je zrejmé, že aj v tejto vete slovo *reku* je časťou vety. Keď vložka má podobu celej vety, netvorí s vetou, do ktorej je vložená, ani podraďovacie ani priraďovacie súvetie. Tak napr. vložená veta *muž jej odišiel do Ardieľa na ovce* netvorí súvetie s vetou, do ktorej je vložená: *Sotva prešlo Ďura — m u ž j e j o d i š i e l d o A r d i e ľ a n a o v c e — opustila Ťapákovie dom a šla do služby* (Timrava). Ale aj v tomto prípade je zrejmé, že vložená veta významove súvisí s obsahom súvetia, do ktorého je vložená.[5]

Významová súvislosť vložky s vetou, do ktorej je vložka vložená, môže byť veľmi rozmanitá. Je tu istý rozdiel aj vo význame vložky podľa jej rozsahu. Najčastejšie sa však vyskytujú tieto prípady: Autor pomocou vložky doplňuje alebo vysvetľuje obsah vety, uvažuje o správnosti obsahu celej vety alebo len niektorého výrazu vo vete, vyjadruje svoj citový vzťah k obsahu celej vety alebo k niektorému slovu vo vete, niekedy sa ospravedlňuje za použitý výraz, inokedy sa obracia na čitateľa (poslucháča) a dovoláva sa jeho znalostí alebo skúseností a podobne.

Ak sa vložka vzťahuje svojím obsahom len na jeden výraz (slovo) vo vete, býva v tesnej blízkosti tohto výrazu (tesne pred ním alebo tesne po ňom). Ináč sa vložka obyčajne kladie po prvom prízvukovanom slove vo vete alebo po prvom prízvukovom celku vety. Niekoľko príkladov:

Trochu sa i obzrel, ukradomky, či ho, r e k u, nezahriaknu cudzie ústa (Gráf). — „Ale je to len rúča dievka. Veru, h á d a m, onakvejšia ako Zuza," myslel si (Jégé). — Lebo ak sa, v r a j, raz vráti... (Gabaj).—„Do nášho cechu, n a o z a j, patria i ľudia významní," pochválil sa (Kukučín). — O z a j, kedy sme objednali olej? (Čajak). — Také je svedomie ako guma, p r a v d a, len do času (Tajovský). — „Kedyže to bude!" rozosmiala sa Evka. „Do tých čias, b o j s a, ostariete" (Kukučín). — Nitra bola, p r a v d a ž e, dôležitým politickým centrom (Stanislav). — A uľavilo sa — m o ž n o — aj stopárom, čo za ním sliedili (Ondrejov). — A tam na hrade — p o d i v n á v e c

---

[5] O významovom vzťahu vloženej vety k vete, do ktorej sa vložka vkladá, písal podrobnejšie Gejza H o r á k v článku *Vložené vety v Timraviných rozprávkach,* SR XVI (1950—1), 239—244.

O významovom vzťahu vložiek, ktoré nemajú podobu vety, k obsahu vety v slovenskej jazykovede sa doteraz podrobnejšie nepísalo. Tejto otázky sa čiastočne dotýka Ľubomír Ď u r o v i č v článku *K otázke neohybných čiastok reči v slovenčine,* JS SAVU IV (1950), 113 n., najmä na str. 129—132.

— ďatel v belaskavom kabátiku (Ondrejov). — Má sa, neprirovnávajúc, ako prasa (Tajovský). — Ale by ste ma odohnali, ako — nehodno primeriavať — psa v tejto chujavici? (Kukučín). — Tam jej ho zmárnili, ďaleko, neprirovnávajúc okrem duše, ako psa i hodili do zeme jej sny, jej posledné nádeje (Urban). — Už sa naozaj nespraceme — krem hriechu (Timrava). — ... a keby tak krava, nedajbože, niečo, šanujem vás, spravila... (Jesenský). — Veď len toť psa miesto barana odrali a prepytujem zjedli (Kukučín). — Aj ho — prepytujem pekne — záchodom polejem, ak chcete... (Jilemnický). — Margita vyčerpala celé umenie, ba vykonala viac, než by bola maminka čo len tušila — inu, dievča má talent! — a nič, nekľakol pred Margitkou (Kukučín). — Jednu nedeľu — vždy som to robila v nedeľu — som roznášala šitie posledný raz (Mináč). — Jerguš — sám nevedel ako — pomohol mu ju na plece (Ondrejov). — Bojí sa dažďa, ktorý — ako všetci starí ľudia — neznáša ani on (Hečko). — Keď išiel vozík popri nás, videl som — bol som celkom blízko, tak že som rukou drabiny chytil — že má na sebe len košeľu, zpod ktorej mu bolo vidno holý chrbát, celý počernetý a skrvavený (Jegé). — Teta Nosáľka, v širokých sukniach, v čepci a oplecku, znamenitá kuchárka — aj pri svadbách varieva — bude variť (Ondrejov). — Strhne sa nárek — a poľský nárek je ukrutne bolestný — a Zuza má čo robiť, aby im vysvetlila, ako sa doska s „cholerou" dostala na drevenicu (Hečko). — V lete — oj, a leto to bol jeho svet — ani nespával (Tajovský). — Dolu Piavou išlo plno pobitých, ale váš Ondrej — pamätám sa dobre — šťastlivo prešiel na druhý breh (Ondrejov). — A Fero, najstarší môj brat — pamätám sa na to, ako keby to bolo dnes — povedal: „Mama, položte dačo otcovi pod tie nohy." (Mináč).

Z uvedených príkladov vysvitá, že vložka obsahujúca jedno slovo sa obyčajne oddeľuje od ostatnej časti vety čiarkami. Napr.: *Či ste, reku, vstali, a toto som vám doniesol* (Kukučín). Zriedkavejšie sa oddeľuje takáto vložka od ostatnej časti vety pomlčkou (pomlčkami). Napr.: *Hviezdy blkocú — zdá sa — veľkým plameňom* (Ondrejov).

Vložka obsahujúca spojenie slov alebo vetu sa najčastejšie oddeľuje od vety, do ktorej sa vkladá, pomlčkami. Napr.: *Pred troma rokmi — ak pamätáte — tu vás boli chytili* (Ondrejov). — *Pán majster, usmievavý, s krátkymi fúzikmi, s ružou na pravom líci — ženičky v dedine by povedaly, že je čertovým chvostom šibnutý človek — vstal od stolíka...* (Ondrejov). Omnoho zriedkavejšie sa takáto vložka kladie do zátvoriek. Napr.: *Ten nemá srdce — a nemá ho ani Paľo u Ťapákov (hoci je sedliak), keď nejde po ňu...* (Timrava).

Z tých príkladov, ktoré sme doteraz uviedli, je zrejmé aj to, že v úlohe vložky môžu sa vyskytovať jednak slová patriace do rozličných slovných druhov, jednak celé vety a súvetia. V odbornej literatúre sa tu niekedy osobitne vymedzujú také vložky, ktorými hovoriaci vyjadruje svoj citový postoj k niektorému slovu vo vete, zriedkavejšie aj k celej vete. Sú to vložkové slová, ktoré sa tradične zaraďovaly medzi príslovky. Dnes sa však čím ďalej tým viac presadzuje správnejší náhľad, že tu nejde o príslovky, ale o častice osobitného druhu, totiž o spôsobové (modálne) častice. Najčastejšie sú z nich tieto: *veru, možno, azda, vari,*

hádam, ozaj, pravda, reku, vraj. Tieto vložky (spôsobové častice) sa niekedy pokladajú za natoľko srastené s ostatným kontextom, že sa od neho už neoddeľujú ani čiarkami. Vcelku však možno povedať, že doterajší úzus nie je v tomto bode jednotný. Možno pozorovať iba tendenciu neoddeľovať tieto častice (vložky) od ostatnej časti vety čiarkami ani pomlčkami. Niekoľko príkladov:

Jerguš a Nácko sa ho veru neboja (Ondrejov). — Vďačne budete, veru, ešte nie dvanásť, ale i štrnásť dní odrábať od mierky (Fr. Kráľ). — Láska vraj stvára divy (Kukučín). — Lebo ak sa, vraj, raz vráti... (Gabaj). — Ak reku vydá sa, a za nejakého tupého človeka... (Elán XIV). — Čo ste, reku, prišli, Dávid Grigorievič? (Kavec). — No, tak by sa hádam dalo dačo podujať (Karvaš). — „Veru, hádam, onakvejšie ako Zuza," myslel si (Jégé). — Už sa naozaj nespraceme — krem hriechu (Timrava). — Veru vari už tu moja hodinka... (Tajovský). — Dá ver' ti pani rechtorka, že sa babrú s ňou (Timrava).

Otázka týchto modálnych častíc nie je v slovenskej odbornej literatúre doteraz podrobnejšie spracovaná. Je však isté, že je správnejšie aj po sémantickej aj po syntaktickej stránke pokladať tieto slová za častice a nepokladať ich vzťah k ostatným slovám vo vete za určovací vzťah.[6]

Z predchádzajúceho výkladu vysvitá, že pri vetnom rozbore treba vždy vychádzať z celkového obsahu vety. Vetný rozbor neslobodno robiť čisto mechanicky, neslobodno sa pridržiavať iba gramatickej formy jednotlivých slov vo vete.

Ďalej ukazuje náš výklad aj to, že oslovenie, citoslovce a vložka tvoria vo výstavbe vety istú skupinu výrazov, vymedzenú aj významom aj skladobne. Pri vetnom rozbore treba v každom jednotlivom prípade poukazovať najmä na to, že tieto výrazy nevstupujú do skladobných vzťahov s ostatnými slovami vo vete. Z tohto potom vyplynie aj otázka interpunkcie.

PODNETY A DISKUSIE

O prekladoch odbornej literatúry

Ján Horecký

V diskusii o problémoch prekladania, ktoré sa na stránkach Slovenskej reči znova dostávajú na pretras a osvetľujú sa s hľadiska jazykovedného, nevenovala sa doteraz dostatočná pozornosť dvom dôležitým a pritom veľmi slabým bodom našej prekladateľskej praxe.

Zoširoka sa traktujú otázky jednotlivých slov, uvažuje sa o miere, do akej sú prípustné slová nárečové alebo archaické, až sa napokon vyúsťuje v celkom nepodstatnú otázku, či má prekladateľ ruské slovo *chutor* preložiť do slovenčiny najadekvátnejším slovom *laz* alebo či ho má nechať nepreložené, ako čosi, čo je

[6] Okrem citovaného článku Ľ. Ďuroviča nachádzame poučenie o častiach v článku Eugena Jónu *Zo školskej gramatiky,* SR XVII (1951—2), 233—236. Tam sú aj odkazy na prístupnejšiu odbornú literatúru.

pomenovaním špecificky ruských reálií. Podľa našej mienky nemožno stavať otázku tak, či je dané slovo prípustné vôbec, ale skôr tak, či je dané slovo, povedzme, priemernému čitateľovi *dosiaľ* neznáme, únosné v celkovom kontexte, či si bude čitateľ vedieť už v kontexte vytvoriť aspoň približnú predstavu o jeho významovom obsahu.

To platí práve tak o slovách nárečových ako o slovách zastaralých alebo prevzatých. Upierať autorovi právo na rozširovanie slovnej zásoby spisovného jazyka by znamenalo znemožňovať vývin spisovného jazyka. A upierať autorovi právo uvádzať do spisovného jazyka málo známe slová by napokon znamenalo zakazovať alebo aspoň znemožňovať mu písať na námety z technického sveta, v ktorom je predsa nesmierne množstvo názvov obyčajnému čitateľovi doteraz neznámych.

Pre prekladateľa vyplýva z takéhoto stanoviska jediný záver: študovať slovník svojho autora, hľadať zákonitosti v jeho používaní slov a potom tieto zákonitosti vystihovať správnym výberom slov toho jazyka, do ktorého prekladá. To, pravda, predpokladá u predkladateľa hlbokú znalosť rodného jazyka, skutočné preniknutie do slovnej zásoby reči ľudu. Používať pri preklade napríklad len také slovenské slová, na ktoré prekladateľ príde pomocou rusko-českého slovníka, znamená priamo znevažovanie spisovnej slovenčiny, znevažovanie jazyka našich klasikov.

Ale úvahy o slovníku v prekladoch prozaických diel nie sú cieľom nášho príspevku. Chceme skôr poukázať na inú dôležitú okolnosť, na ktorú sa síce už sem-tam narazilo, ale ktorá vcelku ostáva bez povšimnutia. Ide nám o to, že sa v diskusii zabúda na problematiku prekladania diel odborných a popularizačných, ktoré tvoria veľkú, ak nie najväčšiu časť našej prekladovej literatúry. Tým sa nám len potvrdzuje dojem, že sa jazyk odbornej literatúry, pôvodnej i preloženej, veľmi často nechápe ako dôležitá a rovnocenná súčiastka spisovného jazyka.

Je prirodzené, že pri prekladaní odborného diela sa najväčšia pozornosť venuje otázkam správneho prekladu odborných termínov, pretože dominantou odborného diela je práve jeho terminologickosť.

Ale ani tu sa veľmi často nepostupuje dosť zodpovedne. Mnohí „prekladatelia" začínajú prekladať odbornú prácu z ruštiny tak, že majú poruke iba všeobecný rusko-český slovník L. V. Kopeckého, ktorý síce uvádza veľa slov a výrazov, ale pochopiteľne nemôže uvádzať úplnú terminologiu všetkých vedných odborov. A pretože takýmto „prekladateľom" veľmi často chýba aj potrebné odborné vzdelanie, nastáva neisté hľadanie podobností, asociácií, podobných alebo blízkych významov a výsledkom je doslovný preklad termínov, ktoré sa v slovenčine používajú v celkom inej podobe.

Môžeme tu spomenúť už temer klasický „preklad" ruského termínu *dvigateľ vnutrennego sgoranija*. Každý sa môže z hociktorého slovníčka poučiť, že *dvigateľ* je „motor", *vnutrennij* značí „vnútorný" a *sgoranije* je „horenie". Doslovný, pravda, nesprávny preklad bude „motor vnútorného horenia". Je jasné, že ide o náš *spaľovací motor*.

Z takýchto prípadov, ktoré nie sú v našich prekladoch ojedinelé (upozornil som už na ne v SR XVII, str. 202—205), možno podľa našej mienky vyvodzovať iba jediný záver: v oblasti terminologie nemožno hovoriť o prekladaní,

ale iba o substituovaní cudzojazyčných termínov našimi. To, pravda, predpokladá, že prekladateľ sa vyzná nielen v oboch jazykoch, ale aj v daných vedných odboroch, a najmä v ich terminologii, aby si mohol potrebné termíny aj sám správne vytvoriť, ak napr. v našich pomeroch ešte nemáme a nepoznáme veci, o ktorých sa hovorí v prekladanom diele.

Tieto poznámky a požiadavky nebudú, myslím, bez úžitku ani pre prekladateľov prozaických diel. Ak niekto prekladá napr. román z baníckeho prostredia, neobíde sa bez vážneho štúdia baníckej terminologie v oboch jazykoch, v jazyku originálu i v jazyku prekladu.

Po tomto terminologickom exkurze však treba znova zdôrazniť, že otázky prekladania sa nevyčerpávajú otázkami slovníkovými, resp. terminologickými. I keď je správna téza, že dominantou v odbornom diele sú práve odborné termíny, predsa len nemožno zabúdať, že aj tu ide o vyjadrovanie myšlienok, ktoré sa nemôže diať inak ako vetami. Vyjadrovanie myšlienok musí byť v origináli i v preklade predovšetkým presné, ale musí byť aj srozumiteľné a na neposlednom mieste aj gramaticky, syntakticky a štylisticky správne.

Tieto tri požiadavky, presnosť, srozumiteľnosť a jazyková správnosť, nebývajú v našich prekladoch vždy dosť vyvážené. Veľmi často prevažuje dôraz na vecnú presnosť, a to niekedy aj na úkor srozumiteľnosti. Práve zo snahy o čo najväčšiu presnosť vzniká to, čomu hovorievame doslovný preklad.

Doslovný preklad, čo ako presne vyjadruje a tlmočí odborné termíny, nemôže byť uspokojivý, ak sa v ňom zanedbáva stránka gramatická, syntaktická a štylistická.

Na niekoľkých príkladoch z dvoch slovenských prekladov práce R. V. Viliamsa *Osnovy zemledelija* (obidva vydal Oráč, prvý r. 1950, druhý r. 1952) ukážeme, o čo asi ide.

Doslovnosť prekladu a pritom štylistická neobratnosť je zrejmá tam, kde je v ruštine gramaticky iný spôsob vyjadrovania než v slovenčine. Typickým príkladom je tu vyjadrovanie príslovkového určenia spôsobu, kde proti ruskej prechodníkovej väzbe býva v slovenčine predložková väzba alebo vedľajšia veta.

Preto ak ruskú vetu *Vypolňaja ľuboj proizvodstvennyj process obrabotki počvy, my peredvigajemsia po poľu* (74) preložili v 1. vydaní *Vykonávajúc akýkoľvek úkon so spracovaním pôdy, pohybujeme sa po poli* (74), nemožno hovoriť o vzornom preklade. Oveľa lepší je preklad v 2. vydaní, kde sa hovorí: *Pri každom pracovnom úkone sa pri spracovaní pôdy pohybujeme po poli* (71).

Syntaktický rusizmus treba vidieť aj v tomto prípade: *Ne otricaja ogromnogo kormovogo i agrotechničeskogo značenija mnogoletnych bobovych,* — *možno odnako ukazať na ošibočnosť predloženija* (117) — *Nepopierajúc ohromný význam krmovinový i agrotechnický vytrvalých motýľokvetých rastlín, jednako len treba poukázať na mýlnosť návrhu* (112). V druhom vydaní je toto miesto vhodne upravené podmieňovacou vetou: *I keď nepopierame ohromný krmovinársky i agrotechnický význam pestovania trvácich motýľokvetých rastlín, musíme poukázať na nesprávny (?) návrh* (107).

Z uvedených príkladov vidieť, že v mnohých prípadoch ide o také rozdiely vo vyjadrovaní, ktoré vyplývajú zo samej stavby daného jazyka, nie sú podmienené osobným štýlom autora.

Popritom však každý autor, teda aj autor odborného diela má určité syntaktické a štylistické prvky, ktorými vtláča svojej práci pečať svojej osobnosti: jeden autor napríklad má záľubu v široko rozvetvených a pritom logicky sklbených súvetiach, iný dáva prednosť kratším vetám, jeden sa vyjadruje pokiaľ možno neosobne, iný má záľubu v bezprostrednom oslovovaní čitateľa.

Všetky tieto vlastnosti diela ako celku musí dobrý prekladateľ uvážiť a vo svojom preklade ich vhodným spôsobom rešpektovať. Solídny prekladateľ by si mal prv, než sa pustí do vlastného prekladania, dôkladne preštudovať štylistické prostriedky daného jazyka, daného diela i daného autora, skúmať ich vzťah k celonárodnému jazyku i k celku danej práce a potom nájsť príslušné paralely v slovenčine.

Je zrejmé, že pri takomto postupe nebude vždy možné zachovať presne takú gramatickú a syntaktickú stavbu, aké má prekladané dielo v pôvodnom jazyku. Ale toto nie je ani potrebné, lebo by vznikol doslovný preklad.

V tomto smere treba plne súhlasiť s teóriou plnohodnotnosti prekladu, ktorú vyzdvihuje V. Fjodorov v článku *Osnovnyje voprosy teorii perevoda* (Voprosy jazykoznanija 1952, č. 6, 3—22, porov. aj preklad v časopise Sovětská věda III, 1953, č. 1, str. 45—65 a referát v Slovenskej reči XVIII, str. 247 n.) a ktorou rozumie zjav, že sa prostriedkami národného jazyka a v súhlase s jeho normou uskutočňuje jednota obsahu i celej sústavy štylistických zvláštností, predstavovaná originálom, pričom každý úsek textu zachováva vzťah časti k celku.

Je, pravda, otázka, do akej miery sa prekladateľ môže odchýliť od originálu, aby pritom nevznikol dojem, že ide o nepresný preklad. Možno predpokladať, že prípustnosť odchýlok bude väčšia v preklade diel odborných než v preklade diel prozaických. Možno to predpokladať preto, že v umeleckom diele sa kladie väčší dôraz na formu, kým v odbornom diele skôr na jasnosť výkladu.

Preto, myslím, je správne, keď sa pri preklade odborného diela čiastočne pozmení aj stavba viet, ak sa tým dosiahne väčšia srozumiteľnosť. Môžeme tu zasa uviesť príklady z prekladov diela R. V. Viliamsa.

Ruské dve vety *Rozoberem teper ešče odnu osobennosť seľskochoziajstvennogo proizvodstva. Opredeľajetsia ona charakterom raspredelenija faktorov žizni rastenij po territorii* (12) sú v prvom preklade prevedené takmer doslovne: *Rozoberieme teraz ešte jednu zvláštnosť v poľnohospodárskej výrobe. Určuje sa charakterom rozdelenia rastlín po území* (16). V druhom preklade sa vcelku šťastne odstránila kostrbatosť spojenia týchto dvoch viet takto: *Rozoberieme teraz ešte jednu zvláštnosť poľnohospodárskej výroby, danú rozdelením rastlín po území* (14). Druhá veta je vlastne bližším vysvetlením o akú vlastnosť ide. Je to bližšie určenie, ktoré sa v druhom preklade celkom správne chápe a pripája k menu ako prívlastok.

Hladšia konštrukcia vety sa docieľuje aj tak, keď sa prekladateľ vie odpútať od takých uvádzacích, resp. spojovacích slov, ako sú v ruštine napr. *takim obrazom, vvidu čego, teper* a pod. Vidieť to zase na príkladoch, ktoré sme našli pri porovnávaní dvoch vydaní spomenutého prekladu. Ruskú vetu *Takim obrazom vyjasňajutsia tri osnovnych cecha seľskochaziajstvennogo proizvodstva: rastenijevodstvo, životnovodstvo i zemledelije* (11) preložili v prvom preklade temer doslovne: *Takým spôsobom javia sa nám tri nerozlučné, medzi sebou spojené (!) sektory poľnohospodárskej výroby: rastlinná, živočíšna výroba a pôdohospodár-*

stvo (15). V druhom preklade dostala táto veta celkom iný, prijateľnejší spád: *Teda tri vzájomne nerozlučne späté sektory poľnohospodárskej výroby sú: výroba rastlinná, živočíšna a výroba pôdy* (12).

Pri každej takejto odchýlke od originálu treba však starostlivo zvážiť, či nevybočuje z celkového rámca autorovho štýlu. Ak napr. základom celého výkladu je úvaha o tom, čo je základným materiálom pri jednotlivých druhoch výroby, nemožno povedať iba stručne, že *Slnečné svetlo je teda základ poľnohospodárskej výroby* (7), keď v origináli bola veta *Solnečnyj svet — osnovnyj pervičnyj material seľskochoziajstvennogo proizvodstva* (5). V tomto prípade pokladáme za lepší preklad prvého vydania: *Slnečné svetlo je základný prvotný materiál poľnohospodárskej výroby* (9).

Príklady na takéto úpravy pôvodného textu by sa zaiste daly ešte hodne rozmnožiť, ale naším cieľom nie je študovať všetky rozdiely medzi prvým a druhým prekladom Viliamsovho diela. Chceli sme len naznačiť, že pri prekladaní je istá voľnosť, vyžadovaná samým faktom, že ide o vyjadrovanie v inom jazyku, nielen možná, ale že je priamo na osoh prekladu. Treba len vedieť nájsť hranice, pokiaľ je takáto voľnosť prípustná. A nájsť tieto hranice nie je také ťažké, ak sa do prekladania dáva znalec oboch jazykov i samej veci.

Ak sa v oblasti terminologickej miesto o prekladaní termínov hovorí o ich substitúcii, to isté hľadisko treba uplatňovať aj v oblasti gramatickej a štylistickej: jednotlivé gramatické a štylistické prvky netreba prekladať, ale nachádzať za ne rovnocenné slovenské ekvivalenty, i keď sú svojou štruktúrou odlišné od paralelných prvkov cudzieho jazyka, a tieto prvky používať pri prekladaní tak, aby sa zachoval celkový ráz originálu.

Toto je jediný spôsob, ako sa prekladateľ môže vyhnúť vnášaniu typicky cudzojazyčných väzieb a zvratov do materinského jazyka.

POSUDKY A REFERÁTY

S. Dobosiewicz — J. Tokarski — B. Wieczorkiewicz: *Kultura języka.* Państwowe zakłady wydawnictw szkolnych, Warszawa 1952, str. 146.

V poľskej jazykovede sa už oddávna venuje neobyčajná pozornosť otázkam jazykovej kultúry. Novosťou tejto knižky však je, že sa tu otázky jazykovej kultúry riešia na báze marxistickej jazykovedy, aplikovaním Stalinových téz. Preto v prvej časti autori podávajú populárny výklad o sociálnej funkcii jazyka, o pomere jazyka k základni a nadstavbe, o špecifike jazyka a napokon o základných črtách vývinu jazyka v jeho spojení s vývinom nositeľa daného jazyka. Výklad o týchto základných pojmoch marxistickej jazykovedy je podaný prístupne a je ilustrovaný všeobecne známymi príkladmi.

Z vlastných otázok jazykovej kultúry sú tu výklady o pomere jazykovej kultúry a jazykovej správnosti, o správnej výslovnosti a jej historických a zčasti aj oficiálnych podmienkach (napr. nariadenie určitej výslovnosti), ako aj o závislosti výslovnosti od pravopisu.

V ďalších kapitolách sa poukazuje na vecnosť a jasnosť jazykového prejavu ako na dôležité momenty jazykovej kultúry, rozoberajú sa jazykové štýly, najmä básnický, poukazuje sa na teritoriálne a žargónové prvky a na ich úlohu v spisovnom jazyku.

Za veľmi dôležitú a inštruktívnu pokladáme kapitolku o kultúre jazyka vo vzťahu k jeho vývinu. Konštatuje sa v nej, že jazykové pravidlá a normy nie sú ani dané prírodou, ani ustanovené zákonodarcom, ale že sú to pravidlá historické, formujúce sa v historickom vývine jazyka. Veď jazyk sa rozvíja so spoločnosťou. Ale i keď jazykové prostriedky nie sú vždy dokonalé, ich zámena za lepšie je oveľa komplikovanejšia než napr. výmena kondenzátorov v televíznom prijímači. Ba naopak, akékoľvek racionalizátorstvo pokladajú autori za porušovanie normy, za jazykovú chybu. Prvou požiadavkou jazykovej kultúry je teda poznanie histórie jazyka. Históriou však nie je iba minulosť, ale aj prítomnosť, pretože i minulosť bola kedysi prítomnosťou. Veď napr. mnohé socialistické termíny nemajú historické oprávnenie a predsa ich nemožno odmietať len preto, že v jazyku kedysi neboly. Podstatou historického kritéria správnosti je skôr to, či dané formy alebo výrazy majú dostatočnú oporu v histórii jazyka. Ani to však neznamená, že oprávnené sú iba tie formy a výrazy, ktoré majú za sebou stáročia jestvovania. Jazyk slúži prítomnosti, preto právo na život majú v ňom aj nové formy a výrazy, ktoré zodpovedajú potrebám hovoriacich.

Postulát zharmonizovania jazykových prvkov s vývojovými tendenciami jazyka treba chápať tak široko, aby zahrnoval staré i nové v jazyku. Pritom všetkom však náš pomer k vývojovým procesom v jazyku nesmie byť pasívny a pozorovateľský. Ak sa doterajšia jazykoveda, poznamenávajú autori, obmedzovala na geografiu a geologiu jazyka, nová jazykoveda sa musí stať inžinierkou rozvoja jazyka. Pravda, regulácia jazyka je vec veľmi delikátna, predpokladá dôkladnú kultúru i znalosť veci, nedá sa robiť administratívnymi dekrétmi, podobne ako sa nedajú nadekrétovať nové druhy rastlín podľa mičurinských teórií.

V ďalších kapitolách sa autori zaoberajú otázkami preberania slov i vznikania nových slov; pravda, vždy zdôrazňujú ohľad na spoločenské podmienky, v ktorých sa tieto zjavy odohrávajú. Napokon skúmajú otázky vplyvu dobrých autorov na vytváranie jazykovej normy.

Celá táto knižka, uzavretá kapitolou o histórii boja o jazykovú správnosť v poľskej jazykovede, ukazuje, že v Poľsku sa chápe jazyková kultúra nielen ako starostlivosť o správnosť jazyka, o vyhýbanie sa gramatickým chybám, ale oveľa širšie: ako starostlivosť o správnosť a krásu pri používaní všetkých jazykových prostriedkov, o vypestovanie jazyka, ktorý by bol skvelým nástrojom boja a dorozumievania.

Ján Horecký

Witold Doroszewski, *Kryteria poprawności językowej,* Warszawa 1950, str. 123.

Táto knižka vznikla z praktickej potreby dať poľskej verejnosti prehľad kritérií, o ktoré sa v praxi hovoriaci môže opierať pri hodnotení istých jazykových foriem.

V úvodných slovách k tejto knižke sa hovorí o jazyku ako o takej forme ľudskej činnosti, bez ktorej akákoľvek iná činnosť je nemysliteľná. Škoda, že táto práca vyšla tesne pred geniálnym príspevkom J. V. Stalina o jazykovede, v ktorom sa jasne hovorí o bezprostrednej spojitosti jazyka s myslením. Na základe Stalinových téz boly by sa staly mnohé formulácie presnejšími.

Podľa autora hlavná úloha jazykovedcov je porozumieť to, čo sa v jazyku

deje, a nielen odsudzovať veci nesprávne. No porozumieť niečo, to znamená získať lepšiu možnosť výberu jednotlivých prostriedkov a výber — to je už dôsledok kvalifikácie. Jazykovedec práve tu, pri voľbe jedného z možných spôsobov, je povinný zbadať a objasniť, o čo sa možno opierať pri hodnotení jednotlivých jazykových faktov.

Jadro knihy tvoria výklady a ilustrácie jednotlivých kritérií hodnotenia jazykových foriem. Na prvom mieste sa uvádza tzv. kritérium „formálno-logické", ktoré je v praxi podľa autora najbežnejšie a podľa ktorého obstojí ten výraz, ktorého význam sa dá zdôvodniť na základe logickej interpretácie jazykovej formy. Autor uvádza materiál, na ktorom práve s tohto hľadiska dokazuje správnosť (resp. nesprávnosť) toho-ktorého výrazu. Z prípadov, ktoré sú v rozpore s týmto kritériom, uvádza napr. sloveso *dostarczyć* (miesto pôv. „dostatczyć" od „dostatek"), ktoré sa však pre svoju zaužívanosť a bežnosť už nepokladá za nesprávne. Svoje úvahy o tzv. „formálno-logickom" kritériu hodnotenia jazykových faktov autor uzatvára upozornením, že pri používaní tohto kritéria treba po prvé zachovávať predstavu perspektívnosti (t. j. nedať sa strhnúť do boja proti faktom už v histórii jazyka dokonaným) a po druhé treba pamätať na to, že v živote jazyka rozhodujú ešte aj iné, často silnejšie momenty. Kým toto formálno-logické kritérium má v istom smysle charakter imanentne jazykový, operovanie ostatnými kritériami opiera sa o momenty spoločensko-prestížne.

Ďalším kritériom je tzv. kritérium „národné", podľa ktorého za dobré v jazyku sa považuje to, čo je národné, nepožičané, čo nevzniklo pod cudzím vplyvom. Toto kritérium sa používa najmä v slovníku, kde však autor zvlášť odporúča neuzatvárať sa pred medzinárodnými slovami, najmä v odbornej terminologii. Autor však varuje aj pred druhou krajnosťou, a to pred nadmerným a najmä zlým, nesprávnym používaním (čiže zneužívaním) cudzích slov v poľštine. Cituje na to veľa dokladov z tlače a v krátkosti rozvádza históriu jednotlivých cudzích jazykov (najmä latinčiny a francúzštiny) na poľskom území. V praktických pokynoch o používaní tohto kritéria sa hovorí: Neslobodno používať cudzie výrazy len ako ozdobu štýlu alebo ako vystatovanie sa, že poznáme veľmi dobre cudzí jazyk, lebo prax ukazuje často práve opak toho. Ďalej netreba používať cudzie výrazy, ak bezpečne nepoznáme ich význam a ak nie sme si celkom istí, či im budú čitatelia, ktorým sú určené, rozumieť. Dôvod použitia cudzieho výrazu môže byť len nedostatok domáceho slova pre ten-ktorý pojem.

Spomínané kritériá týkajú sa komunikatívnej funkcie jazyka. Okrem tejto funkcie má jazyk ešte aj funkciu expresívnu, keď sa v slovách odzrkadľuje osobitný spôsob videnia a interpretácie sveta.

Týmto kritériom sa oceňuje predovšetkým jazyk expresívny, básnický. No i jazyk komunikatívny, každodenný má spôsoby vyjadrovania, z ktorých niektoré sa nám zdajú byť ošklivé, iné zasa pekné. Prvá podmienka, aby nás v jazyku nič nezarážalo, je podľa autora harmonická organizovanosť jazyka, a to tak v skladbe, ako aj vo významových prvkoch. Každé narušenie tejto zásady vyvoláva v nás nepríjemné reakcie. Neesteticky pôsobí najmä hromadenie metafor, čo autor dokazuje na príkladoch. Konečne podmienkou toho, aby jazyk urobil na nás priaznivý dojem, je možnosť vmyslieť sa do obrazov sugerovaných slovami. Túto stať o tzv. „estetickom" kritériu autor končí úvahou, že medzi krásou a myšlienkou niet zásadného rozporu. Jasnosť je prednosť myšlienky a ona práve roz-

hoduje o vhodnosti slov, ktoré myšlienku vyjadrujú. Jasnosť a jednoduchosť — to sú najväčšie estetické prednosti štýlu.

Jedným z kritérií, ktoré rozhodujú o správnosti toho-ktorého slova, je ohľad na to, kde, na ktorom území príslušnú formu nachádzame. Za dobrý spôsob hovorenia možno prijať ten, ktorý je prijatý na istom mieste, v historickom stredisku. V Poľsku dodnes trvá diskusia o tom, kde sa tvoril poľský spisovný jazyk. Mienky poľských teoretikov sú rozličné. Do úvahy prichádza niekoľko miest, najmä Varšava a Krakov. No odlišné historické podmienky, najmä v 19. stor., zapríčinily isté jazykové odlišnosti medzi týmito mestami, a to až tak ďaleko, že niekedy je ťažko rozhodnúť, ktorá forma je lepšia. Na materiáli autor charakterizuje výrazy typické pre reč krakovskú a varšavské formy (ktoré do spisovného jazyka prenikajú v menšej miere ako formy krakovské) používa iba na porovnanie. Tak sa autorovi tzv. „geografické" kritérium v praxi redukuje najmä na otázku výberu medzi jazykovou tradíciou varšavskou a krakovskou.

V sporoch o otázkach jazykovej správnosti často počujeme sa odvolávať na jazyk vynikajúcich literárnych tvorcov. Na podopretie tej-ktorej podozrivej formy sa cituje všeobecne uznávaný autor, ktorý danú formu použil. Je to však kritérium nespoľahlivé. Autor to ilustruje niekoľkými príkladmi z poľských klasikov. Pri mnohých výrazoch, ktoré autor uvádza z Mickiewiczovho Pana Tadeusza a ktoré sa hláskove líšia od dnešnej ich podoby, vzniká otázka, či ich možno používať v dnešnom jazyku alebo vôbec či ich možno tolerovať pri prednášaní Mickiewiczových básní. V prípadoch, keď autor pre rým použil hláskoslovne nenáležitý tvar, odporúča D. pri recitovaní použiť tvar správny. Nadradenosť vedomia jazykovej normy vo vzťahu k literárnym faktom vystupuje tu veľmi ostro. Po ďalšom prehľade aj ostatných odchýlok (najmä v gramatickom rode, v ohýbaní a tvorení slov) Mickiewiczovho jazyka od dnešnej normy autor usudzuje, že samo meno „geniálny básnik" ešte nerozhoduje o tom, aby jeho jazyk bol dnes vzorom a inštanciou, odvolanie na ktoré by slúžilo v praxi ako rozhodujúce kritérium. Aj básnikov jazyk je podmienený historicky, geograficky a sociálne; sám v sebe neobsahuje nijaké kritérium hodnotenia.

Okrem spomínaných kritérií veľkej obľube sa teší aj kritérium historické. Slovo, ktoré má na sebe pečať starobylosti, ktoré má za sebou dlhú tradíciu, pokladá sa za správne. No historické kritérium nemožno brať rigorózne. Podobne ako nemožno všetko, čo v jazyku bolo kedysi, uznať s dnešného stanoviska za správne, tak zasa ani každá nová vec nie je zlá už len preto, že ju nepozná história. Pre správne používanie tohto kritéria stačí si uvedomiť, že jazyk je vec živá, v jeho vývoji niet stagnácie.

Niektorí by chceli vidieť vzor jazyka v jazyku scénickom (podľa nemeckého vzoru, kde tzv. *Bühnenaussprache* slúži rozličným nárečiam nemeckých provincií za vzor správnej nemčiny). Je jasné, že jazyk scény môže byť takým vzorom potiaľ, pokiaľ je starostlivo vypracovaný. No samotné zásady, podľa ktorých sa divadelný jazyk spracúva, musia sa brať zvonku, mimo divadla. Scéna musí byť miestom, z ktorého sa rozlieha dobrý jazyk, no ona sama ho nevytvára. Na scéne sa iba reprodukuje spisovný jazyk.

Osobitná otázka je otázka divadelnej výslovnosti. Autor kritizuje požiadavku vyslovovať slová presne tak, ako sú napísané, čo mýlne žiadajú niektorí divadelní teoretici.

Tie isté poznámky podľa autora treba uviesť aj o tzv. kritériu „školskom". Jazyk, ktorý sa učí dieťa v škole, mal by byť skutočne jazykom vzorným, aby bolo možné v sporných prípadoch sa oprieť o autoritu školy. Autor vyčíta niektoré maniéry učiteľov poľštiny a hovorí, že škola — ako aj divadlo — nie je žriedlom, pôvodcom normy vzornej reči, ale iba jej používateľkou.

V širokých vrstvách sa teší populárnosti aj tzv. kritérium „pravopisné", ktoré žiada vyslovovať tak, ako sa píše. Je to paralela k tzv. fonetickému pravopisu. Obe tieto zásady, brané rigorózne, sú krajnosti, ktoré svedčia o nedostatočnom porozumení vzťahu medzi výslovnosťou a písmom. Tento vzťah nikdy nie je úplne symetrický, lebo sféry poznatkov akustických a optických sú odlišné.

V samej histórii jazykov možno pozorovať dva procesy.

Po prvé výslovnosť sa mení rýchlejšie ako pravopis, čo je samozrejmé, lebo výslovnosť nepodlieha takej prísnej kontrole ako pravopis, je bezprostrednejšia. Krajný prípad neshody pravopisu a výslovnosti je súčasná angličtina (napr. angl. *rough* sa vyslovuje ako *raf*, teda len počiatočné *r* má odraz vo výslovnosti). Sám fakt rozdielnosti medzi písmom a výslovnosťou je prirodzený. Môže ísť len o to, aký stupeň rozdielnosti sa ešte môže v tom-ktorom jazyku tolerovať.

Na druhej strane zasa ide o pôsobenie písma na výslovnosť, čo súvisí s rozširovaním osvety a so stúpajúcim vplyvom písaného slova na masy. Tak napríklad nastúpením demokratizácie osvety vo Francúzsku v 19. stor. začaly sa vyslovovať koncové spoluhlásky, ktoré vo výslovnosti už dávno zanikly (napr. v slovách: *fils, fait, moins* ap.). V poľštine pokladá autor vzťah výslovnosti k písmu za uspokojivý. Poľský pravopis je podľa neho v základe fonetický, ale je doplnený princípom morfologickým.

Z menovaných kritérií imanentne jazykový charakter má len kritérium formálno-logické a kritérium estetické; ostatné sa opierajú hlavne o momenty spoločensko-prestížne. O každom možno z nich tvrdiť, že v istom prípade rozhoduje o jazykovej správnosti istej formy, no ani jedno nemôže samo rozhodnúť s konečnou platnosťou, pretože ani jazyk nie je jednoliaty. Používateľ jazyka nemá lipnúť na skostnatelných vzoroch, nemá sa dať opanovať výrazmi, ale má sám nad nimi vládnuť.

Knižočku Doroszewského schválilo Ministerstvo osvety aj pre školskú potrebu, no jej hlavné miesto pôsobenia je iste v širokej praxi. Je určená pre každého, kto chce pri výbere jazykových prostriedkov postupovať správne.

V súvislosti s diskusiou o slovenskom pravopise možno v závere tejto recenzie vysloviť želanie, aby aj slovenskí jazykovedci pripravili podobnú príručku o jazykovej správnosti pre Slovákov.

F. Buffa

S. I. Abakumov, *Metodika punktuacii*, Učpedgiz, Moskva 1951, str. 117.

Akadémia pedagogických vied RSFSR vydala už v treťom vydaní túto knižku, ktorá je v SSSR jedinou sústavnou príručkou metodiky vyučovania interpunkcie na strednej škole. Príručka má dve časti: v prvej je stručná teória ruskej interpunkcie, v druhej sú praktické poznámky a pripomienky k vyučovaniu interpunkcie.

Abakumov v prvej časti vychádza z tézy, že základnou úlohou interpunkcie je rozčleňovať jazykový prejav na časti, ktoré majú význam pre vyjadrovanie myš-

lienok písmom. Okrem toho však interpunkcia ukazuje na jemné významové odtienky a pomáha vyjadrovať vzájomné vzťahy jednotlivých častí vety. Na konkrétnych príkladoch A. ukazuje, že akýkoľvek súvislý text pripúšťa široké možnosti interpunkčných variantov, z ktorých, pravda, každý nejako vplýva na význam daného jazykového prejavu.

V ďalšom A. študuje jednotlivé interpunkčné znamienka a zisťuje, že pre jedny z nich (bodka, otáznik, výkričník, tri bodky — rusky *mnogotočije,* zátvorky a úvodzovky) sú smerodajné iba kritériá významové, kým používanie druhých (čiarka, bodkočiarka, dvojbodka, spojovník) sa v prevažnej miere spravuje pravidlami gramatickými; iba v zriedkavých prípadoch ide o pravopisnú tradíciu.

Podrobne skúma otázku závislosti interpunkčných znamienok od intonácie, resp. pauz. Ukazuje, že i keď sa miesto interpunkčných znamienok veľmi často shoduje s miestom pauzy, predsa len nemožno hovoriť o úplnej shode a tým menej o závislosti. Najmä čiarka nemusí byť vždy tam, kde je v hovorenom prejave pauza, ani pauza nemusí byť vždy tam, kde je v písanom jazykovom prejave čiarka. To platí napr. aj o bodke. Inokedy zase nemožno z použitia daného interpunkčného znamienka usudzovať na intonáciu: napr. zo skutočnosti, že v určitom jazykovom prejave sa použije výkričník, nemožno ešte vedieť, aká bola, resp. aká má byť intonácia pri hovorenom prejave.

Interpunkcia a intonácia, zdôrazňuje Abakumov, hoci niekedy splývajú, sú dva oddelené plány. Intonácia a s ňou súvisiace pauzy sa prejavujú pri prednášaní, hlasnom čítaní, slovom pri hovorenom jazykovom prejave, kým interpunkcia sa uplatňuje pri písanom jazykovom prejave. Pritom je jasné, že členenie v oboch týchto plánoch pauzami alebo interpunkčnými znamienkami v konečných dôsledkoch závisí od významu.

V metodickej časti svojej príručky Abakumov rozoberá metodiku interpunkcie v 5., 6. a 7. triede = našej strednej škole, a to obyčajne v súvislosti s jednotlivými gramatickými, resp. syntaktickými javmi. Pritom, rozumie sa, zdôrazňuje potrebu neustáleho precvičovania látky a uvádza niekoľko typov interpunkčných cvičení.

Závery, ku ktorým dochádza Abakumov v teoretickej časti svojej príručky, môžu byť základom aj pre úvahy o interpunkčnej sústave slovenčiny, a to najmä v súvislosti s prácou na nových Pravidlách.

Ján Horecký

Jazykovedný sborník V, 1951. Slovenská akadémia vied a umení v Bratislave 1951, strán 328 + 20 strán príloh na kriedovom papieri, cena kart. Kčs 285,—. viaz. Kčs 320,—.

Piaty ročník časopisu Jazykovedný sborník prináša niekoľko závažných štúdií zo súčasného spisovného jazyka, z dialektologie, príspevky k dejinám spisovnej slovenčiny, z etymologie slov a štylistiky.

V úvodnom článku *Významné výročie* Š. Peciar pripomína zásah J. V. Stalina do jazykovednej diskusie, ktorá prebiehala v SSSR na jar. r. 1950. Autor poukazuje na to, aký plodný bol tento zásah. Z podnetu Stalinových prác o jazyku vyšlo množstvo článkov, štúdií a knižných publikácií, a to v priebehu krátkeho času. Peciar v krátkosti vymenúva výsledky sovietskej jazykovedy od

Stalinovho vystúpenia v diskusii a potom sa dotýka stavu slovenskej jazykovedy. Konštatuje, že slovenskí jazykovedci osvojujú si nové formy práce a začínajú neúprosný boj proti prežitkom buržoáznej ideologie v jazykovede. Naši jazykovedci vcelku správne pochopili neudržateľnosť stavu pestovania akademickej vedy pre vedu a pristupujú k riešeniu rozličných praktických úloh.

Vincent Blanár v štúdii *Dejiny jazyka a periodizácia dejín slovenčiny* usiluje sa o novú periodizáciu dejín slovenčiny. Pre periodizáciu dejín jazyka nemôžu byť podľa autora rozhodujúce len samotné zmeny v štruktúre jazyka, ale aj spoločensko-hospodárske pomery, najdôležitejšie udalosti nositeľov príslušného jazyka. Práve tieto udalosti sa nám vydeľujú ako najdôležitejšie medzníky pre jednotlivé obdobia vývinu jazyka. Pre dejiny slovenského jazyka sú dôležité dva momenty: utváranie sa slovenských nárečí a vznik národného spisovného jazyka. Rysuje sa tu aj tretí moment ako perspektíva: prechod k socializmu. Z myšlienok podnetných na diskusiu upozornili by sme na otázku vnútorných a vonkajších dejín jazyka, na otázku pomeru nárečí a celonárodného spisovného jazyka. Dejiny slovenského jazyka začína autor dejinami našich dávnych predkov v rámci západoslovanských kmeňov od čias ich trvalého osídlenia v strednej Europe (str. 13).

Š. Peciar v štúdii *K diskusii o triedení slovenských slovies* podáva najprv kritiku triedenia slovies, ako ho vypracovali Pauliny a Ružička a v II. a v III. časti svojej práce podáva vlastné riešenie tohto ťažkého problému. Peciar zavrhuje triedenie slovies na dve triedy podľa 3. os. idk. préz. Toto delidlo považuje za úplne ľubovoľné a ničím neodôvodnené. Zavrhuje aj pojem spojovacej morfémy, ktorý podľa Trubeckého uplatnil pri triedení slovenských slovies prof. Pauliny. Pri morfologickom rozbore slovesných tvarov konštatuje, že tu nemožno prijať doterajšie morfologické členenie tvarov, pretože tu nastalo posunutie morfologického švíku (napr. pri *padnem* nie je *e* ani súčasťou kmeňa, ani nie je spojovacou morfémou, ale je súčasťou osobnej koncovky). Tak je to aj pri iných slovesách. Z porovnania historického triedenia slovies s dnešným stavom jazyka a morfologickým rozborom slovesných tvarov dostáva Peciar päť slovesných tried. Základné kritérium je podoba osobných koncoviek v prítomnom čase (okrem 3. os. pl.). Pomocným kritériom je zakončenie kmeňa. Rozličné vzory v rámci tried sa určujú podľa podoby infinitívneho a preteritálneho kmeňa. Pokiaľ ide o usporiadanie slovesných tried, možno podľa Peciara uplatniť dve hľadiská: zreteľ produktívnosti alebo ohľad na historické triedenie. — Niet pochybnosti, že štúdium otázky triedenia slovies je veľmi dôležité. Bude treba túto otázku ďalej študovať. — V štúdii zaráža nezvyčajne útočný tón a ironizujúci postoj ku kritizovaným názorom.

Ján Stanislav v štúdii *Zo slovenského sociálneho miestopisu* všíma si sociálnu funkciu rozličných typov miestnych mien. Po širokom výklade o rodovom zriadení starých Slovanov ukazuje, ako rozpad rodového zriadenia a s tým súvisiace rozdiely vlastníctva, majetku a práce dostávajú svoj odraz na jazykovom materiáli v označovaní posesívnosti. Tvorenie miestnych mien so sufixami *-jь, -ja, -je* súvisí podľa autora priamo so vznikom súkromného majetku. Autor — ako o tom sám hovorí — nepodáva ešte definitívny výklad o tejto otázke, iba načrtáva možnosť nového výkladu. Chronologická shoda vzniku posesívnych mien na *-jь, -ja, -je* s rozpadom rodového zriadenia nám ukazuje, že tu nepôjde o ná-

hodilý zjav. Pri osobných menách bez sufixu, fungujúcich ako miestne mená, autor sa vracia k téze, ktorú už zdôraznil vo svojom *Slovenskom juhu v stredoveku,* že tu nejde o maďarský spôsob pomenovávania osád, pretože aj u Slovanov sú takéto mená. — Niektoré vývody prof. Stanislava sú azda prismelé. Tu budú musieť povedať slovo, ako to sám autor uznáva, aj historici.

Vincent Blanár v štúdii *Vplyv bulharčiny na jazyk Slovákov a Čechov v Bulharsku* si všíma rozsah bulharského jazykového vplyvu na jazyk slovenskej a českej menšiny v Bulharsku. Bulharizmy zisťuje v gramatickej stavbe, v slovníku i v hláskosloví. V gramatickej stavbe prejavuje sa to pri vyjadrovaní syntaktických vzťahov. Syntaktické vzťahy sa môžu vyjadrovať inými predložkovými väzbami ako v spis. slovenčine alebo češtine, resp. v slovenčine alebo češtine neovplyvnenej bulharčinou. Ale často vznikajú aj také väzby, pre ktoré nemožno nájsť model v bulharčine a možno ich kvalifikovať ako narušenie pôvodných väzieb. V slovníku ide o bežné zjavy: preberanie slov z bulharčiny, pričom sa preberajú v hláskoslovnej a v tvaroslovnej úprave tak, aby zapadaly do štruktúry domácich slov, ďalej je to tvorenie kalkov, t. j. foriem s použitím domácich základov, ale cudzích tvaroslovných prostriedkov. V hláskosloví ide o presuny v prozodických vlastnostiach. Okrem toho zisťujú sa vplyvy v oblasti fonetickej realizácie jednotlivých vokálov a konsonantov. Štúdiu doplňujú texty. — Pre našich dialektologov bude asi najdôležitejší Blanárom zdôrazňovaný (pravda, už aj pred ním známy a uznávaný) zreteľ na vzájomný vzťah nárečia a spisovného jazyka po vzniku národného spisovného jazyka. Ide o skúmanie vplyvu spisovného jazyka na nárečia, ktoré sa práve utvorením spisovného jazyka dostaly do úpadkového štádia.

Použitá metóda výskumu, totiž osobitný výskum obyvateľstva kompaktného a obyvateľstva rozptýleného, umožňuje autorovi dospieť k pozoruhodným teoretickým záverom. Autor ukazuje, že je rozličný stupeň ovplyvňovania jazyka cudzím jazykom pri rozličných spoločenských podmienkach, totiž u obyvateľstva žijúceho kompaktne a u obyvateľstva žijúceho rozptýlene. Silný vplyv cudzieho jazyka badať u rozptýlene žijúceho obyvateľstva. Tu dochádza postupne k zániku pôvodného jazyka. Pri kompaktne žijúcom obyvateľstve je stupeň vplyvu cudzieho jazyka omnoho menší.

Karel Horálek v štúdii *Ještě k slovanské metathesi likvid* nadväzuje na Peciarove výskumy otázky slovanskej metatézy likvíd, ktorá je jedným z najdôležitejších problémov porovnávacej slov. jazykovedy. Upozorňuje, že Peciarov predpoklad, akoby sa slovanské slabičné likvidy v susedstve samohlások tvorily pomocou neurčitého vokálu (vokalického sprievodu), je málo pravdepodobný. Horálek tento predpoklad nepovažuje za nutný a myslí, že diftongickosť spojení „likvida +vokál" bola spôsobená tým, že oba komponenty boly slabičné. Peciarov názor, že likvidy v dvojhláskovom spojení s jermi preberaly prozodické distinkcie v dôsledku likvidácie stúpavých diftongov a tým sa staly slabičnými, Horálek nepovažuje za správny, lebo odporuje niektorým poznatkom fonologie o slabičných likvidách. Podľa neho treba vznik skutočných slabičných likvíd posunúť do doby zániku slabých jerov a vokalizácie silných jerov. Okrem toho nesúhlasí s Peciarom, že by metatéza likvíd bola zjavom všeobecne slovanským.

Gejza Horák v štúdii *Pokus o štylistický rozbor nárečového prehovoru* podáva štylistickú charakteristiku nárečového prehovoru z obce Lehôtka (okr.

Lučenec). Zisťuje, že vyprávajúci sa pridŕža objektívneho postupu jednak pri usporiadaní slov vnútri jednotlivých viet, jednak v radení viet. Postupuje sa od východiska výpovede k jadru výpovede. Odkazovacími slovcami sa formálne naznačuje obsahová skĺbenosť jednotlivých viet. Pri vzťahu viet prevláda parataktické spájanie. — Vyzdvihnúť treba okolnosť, že tu ide o prvý pokus o štylistický rozbor nárečového textu; doterajší výskum nárečí uberal sa zväčša v oblasti hláskoslovia a tvaroslovia. Štylistické výskumy nárečových prehovorov môžu priniesť — v tom súhlasíme s autorom — mnohé cenné poznatky pre štúdium hovorového štýlu vôbec.

Valeria Betáková *(K analogii a alternácii v detskej reči)* si všíma analogie v detskej reči na jednotlivých plánoch jazyka. Analogie sú častým zjavom najmä pri tvorení slovesných tvarov, a to pre odlišnosť infinitívnej a prézentnej podoby slovesného kmeňa. Zvlášť bohaté sú tieto analogie pri tvorení imperatívu.

Eugen Pauliny v štúdii *Vývin skupín ď, ť, ň, ľ + e, i v slovenčine* ukazuje na nesprávnosť mienky, že v slovenčine sa vyvinuly pred striednicami za praslov. samohlásky *ę, ě, e, i, ь* všade spoluhlásky *ď, ť, ň, ľ*. Skutočné pomery sú tu komplikovanejšie. Potom autor podáva prehľad hláskoslovia jednotlivých oblastí. V druhej časti štúdie Pauliny ukazuje, ako je vývoj spoluhlások *ď, ť, ň, ľ* (s ďalšou zmenou v *c, dz*) spojený s prestavbou fonologického systému jednotlivých nárečí.

Jozef Štolc v štúdii *O pôvode mena rieky Chornad — Hornad* na základe rozboru nárečí a listinného materiálu ukazuje, že je tu pôvodná forma *Chornad*. Toto stanovisko autor podopiera rozborom zmeny *g* v *h*, rozborom materiálu z maďarčiny a z nemčiny. Formu *Chornad* považuje za pôvodné predslovanské znenie. Odmieta etymologiu zo slovanského základu i maďarské etymologie. Nie je správna ani kvantita úradného názvu *Hornád*. Správnym názvom je *Chornad* (tak ako je *Poprad)*.

Ján Horecký *(Jazykovoštýlová charakteristika latinských listín z archívu zemianskeho rodu z Okoličného)* rozborom stredovekých latinských listín chce ukázať, že pri ich jazyku ide o osobitný štýl diplomaticko-právny. Zisťuje sa, že v stredovekej latinčine a najmä v latinčine diplomaticko-právnej sa oproti latinčine klasickej neobyčajne rozširuje oblasť používania slovesa. Z ostatných javov ide o používanie adjektív a radových číslovíek vo funkcii substantív, o tvorenie substantív z adjektív, odvodených od substantívnych alebo slovesných základov, o tvorenie adverbií z adjektív, o prehodnocovanie substantív (zriedkavejšie ako prehodnocovanie slovies), o používanie predložkových väzieb a výrazov v príslovkovom význame, o hojné používanie sdružených pomenovaní, o neobyčajnú pestrosť v kombinovaní príponových morfém, o tvorenie nových pomenovaní pomocou plurálu a prenesením ich významu.

Václav Polák v príspevku *Pôvod a význam slovenského slova korčule* zamieta doterajšie etymologie tohto slova a popiera, že by toto slovo bolo v slovenčine maďarského pôvodu. Pri výklade jeho etymologie vychádza zo slova *krčula,* ktoré z východoslovenského lexikálneho majetku preniklo do spisovnej slovenčiny. Maďarský tlak treba predpokladať pri otázke pôvodu mäkkého *ľ*. V dnešnej svojej forme je tento tvar podľa autora výsledkom jazykovej interferencie vnútri jazykového sväzu.

V príspevku J. Štolca — P. Horvátha *Levočské slovenské prísažné formuly zo XVI.—XIX. storočia* podáva sa popis slovenských prísažných formúl, ktoré sú v levočských mestských knihách prísah. Zdôrazňuje sa fakt, že sa pri týchto prísažných formulách nachádza iba jedna formula napísaná v maďarskom jazyku.

Rozbor jazyka týchto prísažných formúl podáva J. Štolc v štúdii *Jazyk levočských slovenských prísah zo XVI.—XIX. storočia.* Rozoberá ich ortografiu, hláskoslovné a tvaroslovné prvky; študuje české a slovenské lexikálne prvky, poľské prvky a porovnáva nemecké texty so slovenskými. Štúdiom týchto pamiatok autor dochádza k záveru, že spisovná čeština na Slovensku nebola nikdy jazykom hovoreným, ale len písaným v administratívnej a cirkevno-náboženskej oblasti. Hovoreným jazykom bol jazyk slovenský vo svojej nárečovej forme. Štúdiu završuje prepis listín. Uverejnené sú aj fotokópie týchto listín.

Ivan Paňkevyč v štúdii *Ostrožnycki perhaminovi lystky XI—XII stoliťťa* podrobuje textovému, paleografickému a jazykovému rozboru pamiatku z Ostrožnice. Podľa rozboru nemajú tieto pamiatky ani príznak novgorodskej reči a nemajú ani príznaky, ktoré sa nachádzajú v haličskom evanjeliu. Pamiatka je východoslovanského pôvodu; Paňkevyč ju lokalizuje do záp. Ukrajiny. Týmto nálezom autor doplňuje značný počet najstarších staroruských pamiatok reči a písma západnej Ukrajiny.

Jozef Ružička v rámci germanistického príspevku *Gótske hiri, hirjats, hirjip* rozvádza niekoľko postrehov o tzv. apelovej funkcii jazyka.

Király Péter v *Príspevku k dejinám spisovnej slovenčiny* zaoberá sa osobou Ignáca Oravcza, korektora budínskej univerzitnej tlačiarne. Jeho činnosť nemožno hodnotiť tak ako činnosť srbských a rumunských korektorov, t. j. ako aktívnu účasť vo vytváraní spisovného jazyka. Jeho činnosť však poslúži ako príspevok k dejinám spisovnej slovenčiny. Oravecz vcelku používal bernoláčtinu, a to so stránky hláskoslovnej, tvaroslovnej i pravopisnej. Budínska tlačiareň však podľa želania vydávala nielen knihy tlačené bernoláčtinou, ale aj knihy písané českým jazykom.

V posudkoch a referátoch sa hovorí o najnovších sovietskych i našich jazykovedných prácach. Závažné sú recenzie, ktorými sa kriticky zhodnocuje *Gramatika slovenského jazyka* od Bela Letza. Hláskoslovie preberá Ružička, kmeňoslovie Horecký. Obaja konštatujú, že Letzova gramatika obsahuje mnoho vecných chýb a omylov a že je spracovaná zastaralým spôsobom. Ružička hovorí, že „spoľahlivá príručka o spisovnom jazyku dnes už nemôže byť dielom jedného, akokoľvek usilovného človeka". Z ostatných recenzií upozorňujeme najmä na recenziu sborníka *Za marxistickú jazykovedu,* Trávníčkovej *Mluvnice spisovnej češtiny* a Trávníčkovho *Úvodu do českého jazyka.*

Z podaného prehľadu vysvitá, že piaty ročník Jazykovedného sborníka SAVU obsahuje mnohé podnetné a závažné štúdie. Nezaškodilo by však, keby sme v budúcich ročníkoch videli viac štúdií venovaných vedeckému výskumu normy súčasného spisovného jazyka. Zvýšená potreba takýchto analytických štúdií sa ukazuje najmä pri syntetických prácach o súčasnej slovenčine, ktoré sú už v prúde alebo sa pripravujú. Túto úlohu nemôže plniť Slovenská reč jednak vzhľadom na svoje ciele („jazykovedný mesačník pre školu a prax"), jednak pre rozsah príspevkov, ktoré sa tu môžu uverejňovať. *L. Dvonč*

A. I. Jefimov: *Ob izučenii jazyka chudožestvennych proizvedenij* (O skúmaní jazyka umeleckých diel), Učpedgiz, Moskva 1952, strán 142.

Jazyk umeleckých diel dostáva sa po stalinskej diskusii o jazykovede do marxistického svetla. A. I. Jefimov v článku *Úlohy skúmania jazyka a slohu umeleckých diel vo svetle prác J. V. Stalina o jazykovede* zdôrazňuje, že ruský spisovný jazyk bol vytvorený nie vládnucimi triedami, ale ruským ľudom a jeho talentovanými majstrami literárneho i publicistického slova. Úloha skúmať jazyk a sloh umeleckých diel je preto taká složitá a špecifická, že tu ide o vzájomné prenikanie i súčinnosť nadstavbových (literatúra) i nenadstavbových (jazyk) kategórií. Jefimov robí rozdiel medzi štýlom a individuálnym slohom. Poukazuje na rozdiel medzi jazykom autora a celonárodným jazykom, poukazuje na pomer slovnej zásoby spisovného jazyka určitej epochy k slovnej zásobe celonárodného jazyka.

V druhej stati *Rozbor systému a funkcie lexiky celonárodného jazyka u spisovateľa* ukázal Jefimov, aký veľký význam má základný slovný fond pre riešenie otázky tzv. barbarizmov, profesionalizmov atď., s ktorými si staršia jazykoveda nevedela poradiť. Ako je základný slovný fond v celonárodnom jazyku základom, bázou, stálym jadrom, ktoré nám umožňuje hovoriť o svojbytnosti a stáročnej histórii jazyka, tak v tvorbe autora základný slovný fond určuje stupeň typickosti, životnosti a ľudovosti jazyka i slohu autora. Rozvoj frazeologie celonárodného jazyka, hovorí Jefimov, závisí od sématického rozvoja slov základného slovného fondu. Na podklade učenia o základnom slovnom fonde môžeme dnes riešiť uspokojivo i otázku homoným a synoným. Jefimov ohraničuje základný slovný fond presnejšie, ako to bolo doteraz, keď tvrdí, že do základného slovného fondu patria slová, ktoré sú životne dôležité a známe celému národu, používajú sa vo všetkých štýlových a žánrových odvetviach národného jazyka, t. j. v štýloch poézie, v próze, v publicistike, vo vedeckých prácach, v hovorovej i knižnej reči. Takéto vymedzenie základného slovného fondu má veľký význam najmä pre historika celonárodného jazyka. Pre skúmateľa autorovho slohu je však dôležitejšia klasifikácia slov základného slovného fondu s hľadiska samotnej špecifiky autorovho tvorenia. Slová základného slovného fondu možno klasifikovať podľa rôznych kritérií: tématického, sémanticko-štylistického, gramatického, historicko-genetického. Jefimov rozoberá ďalej otázku slovnej zásoby. V novom svetle podáva otázku archaizmov a neologizmov. Črtá princípy klasifikácie tej časti lexiky, ktorá je za hranicami základného slovného fondu. Princípy klasifikácie slov slovnej zásoby sa líšia od princípov klasifikácie slov základného slovného fondu. Sú to: zmeny spoločenského zriadenia, rozvoj výroby, kultúry, vedy atď. Klasifikácia slov slovnej zásoby je teda daná procesom vývinu spoločnosti. Podľa tohto princípu v slovnej zásobe sú tieto lexikálne vrstvy: 1. spoločensko-publicistická, 2. profesionálno-technická, 3. vedecko-terminologická, 4. literárno-kritická, 5. básnická, 6. žargónovo-argotická, 7. nárečová, 8. hovorová. Po tejto klasifikácii autor charakterizuje každú vrstvu slovnej zásoby a sleduje jej využitie v rôznych štýloch jazyka.

Osobitnú štúdiu venuje Jefimov lexike sociálnych žargónov *(Lexika sociálnych žargónov a jej úloha v umeleckom diele)*. Rozborom frazeologie sa zaoberá v článku *Frazeologický rozbor umeleckých diel*. Frazeologickou sústavou jazyka, hovorí Jefimov, treba rozumieť tie výrazy, ktoré sú s hľadiska slovosledu ustrnu-

té. Podľa Jefimova klasifikácia frazeologického materiálu je v základe shodná s klasifikáciou lexiky. Jestvujú teda takéto frazeologické vrstvy: 1. publicistická, 2. literárno-kritická, 3. hovorová, 4. vedecká, 5. kancelárska atď. Jefimov ďalej rieši otázku spájania prvkov jazyka — slov, všíma si, ako slová v priebehu historického vývinu ruského jazyka „obrastajú" novými a novými významovými odtienkami, poukazuje na úlohu základného slovného fondu pri tvorení frazeologických neologizmov atď., a konečne rieši s hľadiska marxistickej jazykovedy otázku okrídlených výrazov a aforizmov, najmä si všíma ich využitie majstrami agitácie a propagandy.

Rad podnetných štúdií v tejto brošúre uzavierajú state *Spisovateľ a celonárodný jazyk* a *Spisovatelia o práci s jazykom a slohom umeleckých diel.* V prvej stati obracia pozornosť na sväzok jazyka s jeho tvorcom a nositeľom — ľudom, na životnosť jazyka, ktorá je podmienená najtesnejším sväzkom s ľudom. Z toho vyplýva, že aj spisovný jazyk s jeho rôznymi štylistickými odvetviami je len vtedy všeobecne upotrebiteľný a životný, keď je spätý s celonárodným jazykom. Táto zásada platí aj pre individuálny sloh spisovateľa. V druhej stati poukázal Jefimov, ako najlepší ruskí spisovatelia Puškin, Gogoľ, Leskov, Lomonosov, Tolstoj, Čechov, Gorkij, Korolenko pilne pracovali na jazyku i slohu, ako sa učili jazyk ľudu a ako obohacovali spisovný jazyk tými prvkami, ktoré boly celonárodné. Boj za jasnosť, jednoduchosť, pravdivosť, obraznosť a čistotu spisovného jazyka je súčasťou boja za vysokú socialistickú kultúru.

Jednou z najdôležitejších a najaktuálnejších otázok je otázka slova v umeleckom diele. Práce A. I. Jefimova uvádzajú do správneho chápania tejto otázky nielen jazykovedcov a historikov spisovného jazyka, ale i samotných majstrov slova. Autor ukazuje, ako máme rozoberať otázku spisovateľovho využívania bohatstva slovníka a gramatickej stavby rodného jazyka, ako má spisovateľ využívať tento netriedny prostriedok na vyjadrenie svetonáhľadu, ako treba riešiť otázku špecifiky individuálneho štýlu, v čom spočíva ľudový ráz štýlu, aká je veľká úloha základného slovného fondu, aký má byť pomer spisovateľa k celonárodnému jazyku, ako sa tvoria nové frazeologické celky, aký má byť pomer spisovateľa k žargónovým a teritoriálnym slovám. Jefimov konečne naznačuje, ako spisovateľ vytvorí prostriedky satiry a humoru.

Cestu k riešeniu celého komplexu nadhodených otázok nám ukazuje práve táto Jefimova brošúra. *Pavol Ondrus.*

DROBNOSTI

Večera — večer. — Pri podstatných menách *večer* (vo význame časti dňa pred príchodom noci) a *večera* (vo význame večerného jedla) dochádza často k zamieňaniu tvarov alebo k nesprávnemu skloňovaniu. Zamieňa sa 6. pád jedn. čísla a 1. pád množ. čísla, ako napríklad v týchto vetách z dennej tlače a beletrie: „Na slávnostnom večeri(!) sa zúčastnili členovia vlády" (správne „na slávnostnom *večere*"). „Večere(!) trávili v dôvernom rozhovore" (správne „*večery* trávili"). „Tiché večere(!) zamenila streľba z revolverov" (správne „tiché *večery*").

Zámena tvarov vzniká preto, lebo ženské podstatné meno *večera* sa niekedy chybne skloňuje podľa vzoru ž e n a (6. pád jedn. čísla *o žene,* 1. pád množ. čísla

ženy), pričom také isté koncovky v týchto pádoch má aj podstatné meno mužského rodu *večer,* patriace ku vzoru d u b. Spomínané pády sú teda pri vzore ž e n a a d u b rovnaké (*o dube, o žene, duby, ženy*). Lenže pri podstatnom mene *večera,* podobne ako pri slovách *konope* a čiastočne aj pri slovách *zora, žiara, búra, rozopra,* udržalo sa dodnes v spisovnej slovenčine pôvodné mäkké skloňovanie podľa vzoru u l i c a.

Ďalšou príčinou zamieňania tvarov slov *večera* a *večer* je zaiste aj to, že slovo v e č e r sa chybne priraďuje k mäkkému vzoru s t r o j. Je zakončené na *-er,* ako niektoré podstatné mená cudzieho pôvodu, ktoré však majú pohyblivú samohlásku *-e-* a celkom náležite sa skloňujú podľa vzoru s t r o j, napr. *meter, liter, sveter* ap. Tieto slová majú v 6. p. jedn. čísla *-i* a v 1. p. množ. čísla *-e.* Napr. *po metri, v litri; metre, litre* ap.

Slovo *večer* však má náležité koncovky tvrdého vzoru d u b. Teda v 6. p. jedn. čísla *o večere* (napr. *o májovom večere*) a v 1. p. mn. čísla *večery* (napr. *letné večery).*

Správne tvary podstatného mena *večera* sú v 6. páde jedn. čísla *o večeri* (napr. *na dobrej večeri)* a v 1. páde množ. čísla *večere* (napr. *sýte večere*).

E. Smiešková

Záklopka. — Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 označujú slová *zaklopiť, priklopiť, záklopka, príklop* za nesprávne a kážu za ne používať tvary *zachlopiť, prichlopiť, záchlopka, príchlop.* Bližším skúmaním sa presvedčíme o nesprávnosti tejto požiadavky.

Tvary *zachlopiť, záchlopka...,* teda od základu *chlop-* so začiatočným *ch* sú pôvodu onomatopoického (porovnaj staročeské *chlopati* - „mľaskať", ruské *chlopať dverju* = „trieskať dvermi", poľské *chłonąć* = „hltať" atď.). Vidíme to dobre napríklad na interjekcii *chlop,* ktorá naznačuje buchnutie, zavretie, a na slovese *chlopnúť (chlopať, chlopkať),* ktoré znamená „uderiť" alebo tiež „prudko zavrieť" (Jánošík — Jóna, Slovník spisovného jazyka slovenského, MS 1949).

Pri základe *klop-,* od ktorého sú utvorené slová *zaklopiť, záklopka...,* ide o pôvodný slovanský základ, ktorý nachádzame napr. v týchto slovách: *sklopiť, vyklopiť, zaklopiť, odklopiť, preklopiť, obklopiť* ap. Tieto slová nie sú emocionálne, ale neutrálne, preto sa veľmi dobre hodia aj pre využitie v odbornej terminologii. Preto je správne používať slová *klopiť, sklápať* — *sklápacia lampa, vyklopiť* — *vyklápacia skriňa* (pri nákladných vozidlách), *odklápať* — *odklápacia poistka, zaklopiť* — *záklopná podlaha...* a rovnako správne sú, pravda, aj podstatné mená typu *príklop, záklopka* ap.

F. Buffa

Zdúvadlo = *vzdúvadlo.* — Súhrnný názov pre *hať* a *priehradu,* čiže pre vodné dielo, ktorým sa vytvára výškový stupeň medzi vodnými hladinami, je *vzdúvadlo.* Niekedy sa však tento názov nesprávne píše ako „zdúvadlo", a to paralelne s českým *zdymadlo,* hoci tento termín sa napr. v Technickom náučnom slovníku (od Teysslera — Kotyšku) vysvetľuje tak, že „zdymadlo je zařízení ke v z d o u v á n í... vody" a pri hesle *zdýmání vody* sa odkazuje na heslo v z d u t í.

O stúpaní vodnej hladiny v koryte nad prekážku hovoríme v slovenčine ako o *vzdutí* vodnej hladiny a o samotnej vode hovoríme, že *sa vzdúva.* To, že sa vo výslovnosti začiatočná skupina spoluhlások *vzd-* zjednodušuje na *zd-,* ešte ne-

musí a nemôže byť dôvodom písať *vzdúvanie* ako *„zdúvanie"*, pretože práve tu je predpona *vz-* na mieste. Označuje totiž veľmi jasne a jednoznačne smer hore, čím sa niekedy rozlišuje sloveso od slovesa toho istého základu, no s predponou *z- (s-)*, ktorá vyjadruje len dokonavosť, resp. iný smer deja. Napríklad *vzblčať — zblčať, vzhliadnuť — zhliadnuť, vzletieť — sletieť, vznášať sa — snášať sa* a podobne aj *zdúvať* (napr. *kravu zdúva,* čiže plynmi sa jej zväčšuje objem bachora na všetky strany) a *vzdúvať* (t. j. zvyšovať vodnú hladinu) atď. Inde zas má sloveso s predponou *vz-* trocha iný význam než sloveso s predponou *s-* alebo *z-*, napr.: *spínať — vzpínať, zdať sa — vzdať sa, zmáhať (premáhať) — vzmáhať sa* ap. Nemožno teda svojvoľne narábať s predponou *vz-*, ktorá má vyhranený smysel: vyjadruje smer činnosti slovesa, a to hore. A pri *vzdutí* vodnej hladiny ide práve o stúpanie hladiny v koryte nad prekážku čiže smerom hore. Je jasné, že zariadenie, ktoré toto stúpanie čiže *vzdúvanie* spôsobuje, môže sa volať len *vzdúvadlo.* *F. Buffa*

Pretvorník — transformátor? — V odbornej elektrotechnickej literatúre sa u nás ešte občas objavuje názov „pretvorník" ako pokus o preklad názvu *transformátor.* Jeho tvorenie však nie je v shode s pravidlami tvorenia slovenských slov.

Príponou *-ník* sa tvoria v slovenčine mená miesta *(trávnik, chodník, holubník),* mená zamestnania *(hutník, zámočník).* Menej často sa tak tvoria aj mená nástrojov *(pilník, priebojník)* a to obyčajne od nedokonavých slovies. K slovesu *pretvoriť* máme nedokonavé slovesá *pretvárať, pretvorovať* a od týchto utvorený názov nástroja by bol „pretvárnik" alebo „pretvorovník". S gramatického hľadiska by skôr obstál tvar „pretvárač" alebo „pretvorovač", ale pretože slovo transformátor je bežné a všeobecne používané, bolo by zavádzanie umelého prekladu násilné. *V. Dujčíková*

Šrafa — šrafovať. — Slovo *šrafovať* je prevzaté z nemeckého *schraffieren,* čo značí to isté ako naše *čiarkovať.* Zdalo by sa teda, že by sme sa celkom dobre mohli obísť bez tohto prevzatého slova a miesto *šrafovať* hovoriť *čiarkovať,* miesto *šrafa* používať *čiarka.* Treba však uvážiť, že pre potreby mapovania a kreslenia vôbec majú slová *čiarkovať* a *čiara* význam príliš všeobecný (čo je čiarkované, nemusí byť ešte šrafované). Preto je účelné ponechať v špeciálnom význame prevzaté a medzinárodne používané slová *šrafovanie* a *šrafa* vo význame „rôzne hrubá a dlhá čiara, používaná na tieňovanie terénnych útvarov, na vyznačenie sklonitosti terénu". Podobne sa šrafy používajú aj v technickom kreslení, napr. v strojníctve, na vyznačenie odlišnosti niekoľkých plôch. Ponechaním slov *šrafovať, vyšrafovať, šrafovanie, šrafa* sa účelne obohatí náš odborný slovník. *J. Horecký*

Násypár. — Násyp je zemné teleso umele nasypané a srovnané. Človek, ktorý robí násyp, alebo sa zúčastňuje prác na násypoch, nazýva sa *násypár.* Tvar *násypár* je dobre tvorený názov zamestnania, a to priamo od podstatného mena *násyp* náležitou príponou *-ár.* Podobne sú tvorené v slovenčine mnohé mená zamestnania, ako napr. *cestár* (od *cesta*), *murár, stolár, oknár, hrebenár, hodinár* ap. *F. Buffa*

Južnoslovenský, či juhoslovenský. — Popri tvare *juhoslovenský* čítame niekedy aj tvar *južnoslovenský.* Sú správne obidva tieto tvary alebo len jeden z nich a ktorý?

K spojeniu *južné Slovensko* možno mechanicky utvoriť složené prídavné meno *južnoslovenský,* podobne ako napr. k spojeniu *horná (dolná) Orava* tvoríme prídavné meno *hornooravský (dolnooravský).* Keď však prídavné meno *južnoslovenský* porovnáme s obdobnými, celkom ustálenými složenými prídavnými menami *severoslovenský, západoslovenský, východoslovenský, stredoslovenský,* vidíme, že prídavné meno *južnoslovenský* je utvorené ináč ako ostatné. Vybočuje teda z obvyklého spôsobu tvorenia složených prídavných mien, ktorých prvá časť vyjadruje svetovú stranu (aj stred, ako *stredoslovenský*): prídavné mená *severoslovenský, východoslovenský, západoslovenský, stredoslovenský* majú v prvej časti základ podstatného mena (*sever, východ, západ, stred),* kým prídavné meno *južnoslovenský* má v prvej časti základ prídavného mena *(južný).* Keď si ďalej spomenieme na pomenovania ako *Juhoafrická Únia* (hoci je *Južná Afrika), juhoamerické štáty* (hoci je *Južná Amerika*), *juhoslovanské jazyky* (hoci sa hovorí *Južní Slovania* na rozdiel od *Juhoslovanov*), je zrejmé, že budeme dávať prednosť tvaru *juhoslovenský* pred tvarom *južnoslovenský.* Podobne budeme tvoriť složené prídavné mená uvedeného typu aj v iných prípadoch. Napr.: *juhoruský, juhopoľský, juhofrancúzsky* atď.

Rovnakým spôsobom sú utvorené aj složené prídavné mená typu *juhozápadný, severovýchodný* ap. Tieto prídavné mená sú však odvodené priamo od složených podstatných mien *juhozápad, juhovýchod* ap. Je možné, že práve tieto prídavné mená maly vplyv na ustálenie prídavných mien typu *juhoslovenský, severoslovenský* ap.

Š. Peciar.

Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. Zodpovedný zástupca Dr. Štefan Peciar. — Vydáva nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Tlačia Severoslovenské tlačiarne, národný podnik, Martin. — Povolené výmerom PIO č. 21098/51-II/3-413. — Novinové výplatné povolené čís. 6156-Ba2-1950. Dozerací poštový úrad Bratislava 2.
Toto číslo vyšlo v máji 1953.

Knihy, ktoré došly do redakcie

Nové knihy nakladateľstva Smena

Bez práce nie sú koláče, 1952
Andrej Plávka, Nová cesta, 1952
A. N. Šelepin, Komsomol v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny Sovietskeho sväzu, 1953
A. J. Charlamov, Komsomol v rokoch povojnovej výstavby, 1953
A. Velikanov, Pionierska družina, 1953
J. V. Stalin, Prejav na prvej všesväzovej porade stachanovcov, 1953
N. Nemčiskij, Zručné ruky, 1952
Janko Kráľ, Hej sloboda!, 1953
Július Fučík, Výber z diela, 1952
Preslávime svoju vlasť budovateľskými činmi v boji za splnenie Gottwaldovej päťročnice, 1953
Sergej Mironovič Kirov, O mládeži, 1952
A. N. Studitskij, O veľkom fyziologovi, 1952
V. Safonov, Kvitnúca zem, 1952
Lev Kassiľ—Max Poľanovskij, Ulica mladšieho syna, 1952.

Jazykovedné a literárnovedné publikácie Slovenskej akadémie vied od r. 1945

Stanislav: Slovanskí apoštoli Cyril a Metód a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši, 1945
Brezina: Ivan Krasko, 1946
Mišianik: Bibliografia slovenského písomníctva do konca XIX. stor., 1946
Sládkovič: Marína, 1946
Isačenko: Fonetika spisovnej ruštiny, 1947
Ružička: Z problematiky slabiky a prozodických vlastností, 1947
Literaria historica Slovaca I., II., 1947
Rampák: Náčrt dejín slovenského divadla, 1948
Horecký—Pauliny: O reforme slovenského pravopisu, 1948
Kořínek: Úvod do jazykospytu, 1948
Pauliny: Dejiny spisovnej slovenčiny, 1948
Linguistika Slovaca IV.—VI., 1948
Horecký: Fonologia latinčiny, 1949
Mráz: Dejiny slovenskej literatúry, 1949
Weingart: Československý typ cirkevnej slovančiny, 1949
Mráz: Lev Nikolajevič Tolstoj u Slovákov, 1950
Tibenský: Juraj Fándli, život a dielo, 1950
Bakoš: Vývin slovenského verša, 1950
Blanár: Bibliografia jazykovedy na Slovensku v r. 1939—1947, 1950
Kořínek: Od indoeuropského prajazyka k praslovančine, 1950
Za marxistickú jazykovedu, 1950
Štúdie o Sládkovičovi, 1950
Literárnohistorické štúdie, 1950
Isačenko: Slovensko-ruský slovník, I. (A—O), 1951
Ďurovčai.: Ohlas Stalinových prác o jazykovede, 1951
Gašparík: J. Palárik a jeho boj o demokratizáciu slovenského národného života, 1952
Anonym: Knižka rytmovní, 1952
Základná jazykovedná terminologia, 1952
Otázky literárnej vedy vo svetle prác J. V. Stalina o jazykovede, 1952
Korešpondencia Timravy a Šoltésovej, 1953
Právnický terminologický slovník, 1953
Terminologia obrábania kovov, 1953
Príručný slovník rusko-slovenský, 1953
Literárnohistorický sborník VI.—VII. (1949—50), VIII. (1951), IX. (1952)
Jazykovedný sborník IV. (1950), V. (1951), VI. (1952)
Slovenské odborné názvoslovie